НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ, ПОЛИТОЛОГИИ И ПРАВА
ИМЕНИ А. БАХОВАДДИНОВА

На правах рукописи

УДК - 340:9 (576.3)
ББК - 67.01:63.3.
Н - 78

НОЗАКЗОДА ЗУЛХИЯ ЗАГИРДАВЛАТ

ИНСТИТУТ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ В ТАДЖИКИСТАНЕ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ И СРАВНИТЕЛЬНО - ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)

Автореферат
диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена в отделе истории государства и права Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана

Научный руководитель: **Одиназода Рамазон Сафар** – доктор юридических наук, директор Центра международных программ «Дурахшандагон» Министерство образования и науки Республики Таджикистан

Научный консультант: **Буризода Эмомали Бозор** – доктор юридических наук, профессор, заведующий отделом истории государства и права Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана.

Официальные оппоненты: **Диноршох Азиз Мусо** – доктора юридических наук, профессора, первый заместитель, заместитель исполнительного директора по науке, инновациям и международному сотрудничеству филиала МГУ имени М.В. Ломоносова в г. Душанбе;

Сафарбекзода Хукмиддин Сафарбек – кандидата юридических наук, доцент, проректор Бохтарского государственного университета им. Носира Хусрава.

Ведущее учреждение: Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки (г. Куляб).

Защита диссертации состоится 26 сентября 2023 г. в 10:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11, зал ученого совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться и на официальном сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки,17.

Автореферат разослан «____» ____________ 2023 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор юридических наук, доцент **Назаров А.К.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. История формирования государственности таджикского народа, правовых основ независимой Республики Таджикистан, и демократического общество всегда основывалась на гуманистических началах, присущих цивилизации таджиков от времени арийцев и вплодь до сегоднешнего дня. За этот огромный исторический период поколениями был накоплен бесценный опыт, который стал фундаментом современного таджикского государство. Изучения этого опыта и выявление возможности его использования в будущем с учетом достижении нынешнего мирного строительства в стране.

О необходимости изучения истории говорил и Основатель мира и национального единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон: «Знание истории необходимо не только ради самого прошлого – оно, как компас, помогает определить дальнейший путь нации, выявлять новые процессы и течения, с которыми сталкивается в своем развитии любая государственность.

Сегодня население страны нуждается в большем самосознании и восстановлении исторической памяти, чем когда-либо. Мы должны извлекать уроки из нашего прошлого и работать во имя полного национального единства»[1].

История государственности и права Таджикистана, несмотря на наличие некоторых научных исследований, посвященных институту профсоюзов, имеет множества «белых пятен». Соответственно, актуальность данной работы не вызывает сомнений уже хотя бы потому, что в таджикской правовой науке отсутствует глубокое комплексное исследование проблем, связанных созданием профессиональных союзов.

Становление суверенной государственности таджиков способствовало активному развитию национального законодательства, в том числе трудового законодательство и законодательства о профсоюзах, в связи с чем, сфера деятельности и правовой статус данного института существенно изменились. Эти трансформации, кардинально повлиявшие на функционирование современных профсоюзов, до сих пор подробно не анализировались. Кроме того, научный интерес вызывает и определение места института профсоюзов в трудовых правоотношениях, в защите прав работников, проблем, связанных с историей возникновения института профсоюзов и его роли в нынешнем гражданском таджикском обществе.

Есть и другие факторы, актуализирующие данную тему, особенно вовлечение Таджикистана в мировые экономические отношения, трудо-

[1] Эмомали Рахмон. Таджикики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Лондон, 2000. – Кн.1. – С. 127.

вая миграция, развитие частной коммерции, мировой экономический кризис, частые конфликтные взаимоотношения работников с работодателями, незащищенность работников различных сфер деятельности наряду с работодателями, использующих, в частности, неправовые, силовые методы управления и решение возникших проблем.

Согласно Конституции РТ «граждане имеют право объединяться. Гражданин вправе участвовать в создании политических партий, профессиональных союзов и других общественных объединений, добровольно входить в них и выходить из них» (Ст. 28)[2].

Выделение профессиональных союзов из всех видов общественных объединений, имеет свою причину, раскрытые которого требует проследить историю становления и развития профсоюзного движения в Таджикистане и за рубежом, к чему обращает внимание и Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон, который отмечал, что «в дело достижения успехов наряду со структурами государственной власти также вносят вклад профессиональные союзы. Они в качестве массовой народной организации несут ответственность за участие в общественном управлении, воспитание кадров, решение актуальных проблем жизни и обеспечение социальной справедливости, создание благоприятных условий для деятельности работников сфер национальной экономики и поэтому им надлежит принимать необходимые меры для осуществления своих задач и законных полномочий»[3].

Сегодня профсоюзы Таджикистана нуждаются в научно обоснованных рекомендациях, которые помогут им значительно улучшить их деятельность, а для этого необходимо глубоко проанализировать историю создания и развитие данного института, причем не только в Таджикистане, но и в других странах.

Большое значение имеет и изучение уже накопленного опыта. Это поможет определить перспективы развития института профсоюзов и в будущем. Следует отметить, что профсоюзы в период независимости Республики Таджикистан, деятельность которых базировалось на соответствующие правовые акты, продолжали отстаивать и защищать социальные и экономические интересы своих членов.

Все вышеизложенное требует исследования института профсоюзов в историко-правовом и сравнительно правовом аспекте, тем более что ранее комплексного изучение этого явление, оказывающего свое влияние на деятельность общество и государство еще не проводилось.

---

[2] Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994. С изменениями и дополнениями от 26 сентября 1999, 22 июня 2003 и от 22 мая 2016 года. – Душанбе: Ганч, 2016. – 132 с.

[3] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://prezident.tj (дата обращения: 21.04.2021г.).

Приведенные аргументы и стали основой выбора данной темы для научного диссертационного исследования.

Степень изученности научной темы. В истории таджикской государственности деятельность профсоюзов приобрела общественный характер в советский период, после Октябрьской революции, с формированием советской системы хозяйствования. Это была организация, или общественное объединение, имевшее право контролировать исполнение законодательство в области охраны труда и защищавшее право трудящихся.

Исторические проблемы формирования профсоюзов в Таджикистане в досоветский и советский периоды рассматривались в исследованиях таких таджикских историков и юристов как Ч. Беков[4], М.М. Боболжонова[5], Б.Г. Гафуров[6] Т.Р. Каримов[7], Т.С. Кульбаев[8], М. Нурматов[9], Н.Г. Сапрыкин[10], С.Н. Турсунов[11], С.А. Раджабов, А.С. Рахмонов[12], Х. Холджураев[13], Ф.Т. Тохиров[14], Т. Тухтаметов[15], М. Шукуров[16].

Кроме них, также Л.В. Гентшке., К.Ф. Фозилходжаев[17], В.О. Опеен[18], Ф.А. Гареев[19], А. Лобачев[20], изучая историю профсоюзов в Узбекистане,

---

[4] Беков Ч. Иттифоқҳои касаба ва тарбияи коммунистии меҳнаткашон. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 80 с.

[5] Бабаджанова М.М. Изучение истории и проблем рабочего класса Таджикистана в трудах М. Алиджанова // Вестник КРСУ. – 2015. – Том 15. – № 6. – С. 62-65.

[6] Ғафуров Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. – Душанбе: Ирфон, 2020. – С. 5.

[7] Каримов Т.Р. Союз «Рабземлес» - защитник экономических интересов батрачества в Таджикистане // Уч. зап. Куляб. гос. пед. ин-та. – 1966. – Вып. 5.

[8] Кулбаев Т.С. Профессиональные союзы республик Средней Азии и Казахстана в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.): автореф. дис. … д-ра ист. наук. – Алматы, 1994. – 60 с.

[9] Нурматов М. Ҳаракати рационализаторӣ ва ташкилотҳои иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1959. – 56 с.

[10] Сапрыкин Н.Г. Возникновение и укрепление профсоюзов в Таджикистане (1925-1938 гг.) // Очерки по истории Таджикистана. – Сталинабад, 1957. – Т.II. – С. 96.

[11] Турсунова С.Н. «Иттифоки камбағалон» - опора коммунистической партии в социалистическом преобразовании таджикского кишлака. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 60 с.

[12] Рахмонов А.С. Компартия и массовые дехканские организации Таджикистана (1924-1934 гг.): автореф. дис. … канд. ист. наук. – Душанбе, 1991. – 20 с.

[13] Холджураев Х. Возрастание авангардной роли рабочего класса в строительстве коммунизма (1959-1970 гг.): автореф. дис. … д-ра ист. наук. – М., 1971. – 129 с.

[14] Тахиров Ф.Т. Становление советского трудового права в Ходжентском уезде (1917-1924 гг.) // Изв. АН Тадж ССР. Сер.: Философия, экономика, правоведение. – 1987. – №1. – С. 60-66.

[15] Искандаров Б.И. Россия и Бухарский эмират в начале XX века. – Душанбе: Ирфон, 1977. – С. 133, 201, 207.

[16] Раджабов С., Шукуров М. Профсоюзы Советского Таджикистана. – М.: Профиздать, 1964. – 76 с.

[17] История профсоюзов Узбекистана / [Л. В. Гентшке., В. Л. Гентшке., К. Ф. Фазылходжаев и др]. – Ташкент: Узбекистан, 1978. – 360 с.

[18] Опеен В.О. История изучение профсоюзного движения в XX веке(к вопросу историографии) // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. – 2014. – №4 (84). – С. 3.

[19] Очерки истории профсоюзов Узбекистана / [Гареева Ф.А. и др.]. – Ташкент, 1967. – 428 с.

упоминали в этом контексте и профсоюзы Таджикской АССР, входившей в состав Узбекской ССР. Подобные исследования начали проводится особенно активна во всех союзных республиках в 50-е годы XX в. Почти все эти исследования были направлены на выяснение сугубо исторических проблем и не затрагивали правовую сферу деятельности профсоюзов Таджикистана.

Большинство работ, о профсоюзах, написанных в 70-е - 80-е годы XX века. В полне отвечало духу того времени. Профсоюзы, в них чаще всего рассматривались как «своеобразные инструменты для проведения политики большивиков, нацеленной на мировую революцию». При этом вопросам о взаимоотношениях профсоюзов, партии и государства внимания уделялось очень мало.

Исторические этапы становления профсоюзов рассмотрели в своей небольшой работе М.Муллоджонов и Б. Набиев[21]. Некоторые аспекты проблемы деятельности анализируемого нами института были затронуты в работе З.А. Икрами[22]. Однако в этих исследованиях правовые вопросы профсоюзов Таджикистана не рассматривались. Между тем зарубежные исследователи Н.Г. Александров, Э.М. Аметистов, Е.М. Акопова, Н.А. Абузярова, В.И. Анишина, А.К. Безин, Б. Бердичевский, И.С. Войтинский, С.А. Голощапов, Е.М. Гершанов, К.Н.Гусев, С.Ю. Головиной, С.А. Иванов, Г.А. Игдыров, К. Крылов, А. Куренная, И.Я. Киселев, С.С. Каринский, И.А. Костян, М. Лушников, А. Лушников, Р.З. Лившиц, Е.А. Лукашева, В.И. Миронов, М.В. Молодцов, Л.А. Николаев, Н.И. Никитинский, А.Ф. Нуритдинова и другие ученые-историки и юристы уделили внимание процессу создания профсоюзов в СССР именно с точки зрения законодательной системы и доказали их положительную роль в советской и постсоветской системах.

За период национальной независимости в Таджикистане было издано несколько книг о профсоюзах: «Профсоюзы Таджикистана»[23], «Мароми мо - истиқлолияти Тоҷикистон»[24], сборник статей посвященные 80 - летию профсоюзов работников государственных и общественных организаций, а также банков Республики Таджикистан[25] и 85-летию профсоюзов работни-

---

[20] Лобачев А.И. Деятельность профсоюзов республик Средней Азии по утверждению социального равенства женщин в условиях перехода к социализму, минуя капитализм: автореф. д-ра ист. наук. – Ташкент, 1988. – 56 с.

[21] Муллоджонов М., Набиев Б. Профсоюзы Таджикистана. – Душанбе, 2006. – 60 с.

[22] Икрами З.А. Правовые аспекты трудовой миграции в Российской Федерации и в Республике Таджикистан (сравнительная характеристика). – Душанбе: Эҷод, 2007. – 136 с.

[23] Муллоджонов М., Набиев Б. Профсоюзы Таджикистана. – Душанбе, 2006. – 60 с.

[24] Мароми мо - Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон. – Душанбе: «Авасто», 2011. – 308 с.

[25] 80 - солагии Иттифоқи касабаи кормандони муассисаҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (1937-2017). –Хуҷанд: «Ношир», 2017. – 196 с.

ков сферы здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан[26]. Был опубликован также сборник научных статей членов профсоюза работников сферы образования и науки Республики Таджикистан, посвященных 21-летию Конституции Республики Таджикистан[27]. Ряд статей был опубликован и в научных периодических журналах. К сожалению, в вышеупомянутых публикациях затронуты далеко не все историко-правовые вопросы организации, деятельности и правового статуса профсоюзов в Таджикистане. Так, в них не наблюдается анализ специфики и особенностей профсоюзов ни в правовом, ни в историческом плане в постсоветских странах в целом, и собственно в Центральной Азии, включая и Республику Таджикистан.

Мы пытались в своей работе заполнить многие проблемы, имеющие место в исследовании деятельности профсоюзов в Таджикистане с позиции историко-правового и сравнительно-правового анализа.

Связь исследования с программами либо научной тематикой. Диссертация является частью долгосрочных исследовательских программ отдела истории государства и права Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана: в 2013-2017 гг. «Основы правового государства в истории таджикской государственности: история и современность», и 2018-2022 гг. – «Роль советского права и государственности в становлении и развитие независимой Республики Таджикистан».

Общая характеристика исследования

Цели исследования. Основными целями исследования являются: изучение общественных отношений, связанных с историей формирования и развития профессиональных союзов и их деятельности в Таджикистане, разработка на основе этого предложений по использованию историко-правового опыта деятельности профсоюзов в современных условиях; рекомендации по совершенствованию законодательства о профессиональных союзах в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. В контексте поставленной цели важно было решить следующие задачи:

- изучить историю института профсоюза в сравнительном плане;
- доказать наличие институтов, схожих с профсоюзными организациями, в истории таджикской государственности и права;

[26] 85-солагии Иттифоқи касабаи кормандони тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1933-2018). – Душанбе: «ПРОИЭКСПО», 2018. – 252 с.

[27] Конститутсия кафолати таъмини ҳуқуқ, озодӣ, манфиатҳои қонунии шахс, давлат ва ҷомеа (маводи конфронси илмӣ-назариявии бахшида ба 21 солагии қабули Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хоҷа Оби Гарм, 3 ноябри соли 2015) / Зери назари д.и.ҳ. Буриев И.Б., н.и.ҳ. Одинаев Р.С. – Душанбе: ҶДММ «Душанбе Принт», 2016. – 144 с.

- конкретизировать правовые основы организации, необходимость и основополагающие факторы деятельности профсоюзов;

- рассмотреть законодательство о профсоюзах в советский период;

- раскрыть понятие, сущность и особенности функционирования института профсоюзов в Республике Таджикистан;

- провести сравнительно-правовой анализ международного правового регулирования деятельности профсоюзов на современном этапе развития;

- обосновать перспективы развития профсоюзного законодательства в современном Таджикистане;

- разработать рекомендации и предложения по совершенствованию профсоюзного законодательства в Республике Таджикистан.

Объект исследования. Объектом исследования являются правовые отношения, связанные с организацией и деятельностью института профсоюза.

Предмет исследования. Предметом исследования являются история эволюции института профсоюзов, правовые основы деятельности профсоюзов как одного из важных политико-правовых институтов, а также их практика защиты прав и интересов членов профсоюза.

Этап, место и период исследования (исторические рамки исследования). Диссертационное исследование охватывает следующие этапы: утверждение темы, написание работы, обсуждение в отделе истории государства и права и в ученом Совете ИФПП НАНТ и рекомендована к защите. С целью системного и всестороннего изучения института профсозов в Таджикистане, в данном диссертационном исследовании особое внимание уделено истории данного института, которую можно разделить на пять этапов: 1) возникновение идей создания союза, учреждение института глав профессий и сословий, с целью защиты прав и интересов представителей профессии и членов сословий - от глубокой древности до средних веков; 2) создание союзов типа ”джавонмандон”, ”айёрон”, ”фидои”, которые защищали права и интересы разных сословий и членов этих движений, а также появление нормативных положений, в основном религиозно-правовых), регулирующих деятельность представителей профессий; 3) борьба за свои права работников разных фабрик и заводов Худжанда и Канибадама (1907-1924 гг.); 4) формирование и развитие профессиональных союзов (1925-1991 гг.); 5) формирование современного института профессиональных союзов в Республике Таджикистан (1991 - до современности). Временные рамки проведения исследования охватывают 2017-2022 гг., а местом его осуществления является Республика Таджикистан.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой исследования являются труды историков права и государства, таких как

Ф.М. Абдулхонов[28], А.У. Азиззода[29], Г.С. Азизкулова[30], З. Ализода[31], Г.М. Бобокалонов, Э.Б. Буризода[32], Б.Г. Гафуров, А.М. Диноршох[33], Дж.М. Зоир[34], М.А. Махмудзода[35], Н.Р. Махмадуллозода, Э.С. Насриддинзода[36], Н. Шонасридинов, Р.С. Одиназода, Д.С. Рахмон[37], Б.А. Сафарзода[38], Дж. Саъдизода[39], Ф.Т. Тахиров[40], А.Г. Холикзода[41], Р. Шарофзода[42], С.А. Раджабов и др.

Методологические основы исследования. В исследовании используются различные методы изучения предмета, включая комплексные и специализированные методы теоретических и историко-правовых наук о праве и государстве. Среди общих методов - законы и категории теории познания, т.е. наиболее общие законы природы, общества и мышления, единство и борьба противоположностей, закон отрицание отрицания и закон перехода от количества к качеству, парные категории - сущность и явление, форма и содержание, целое и часть, система и элемент, закономерность и случайность и т.д.

---

[28] См.: Қодирзода С.М., Абдулхонов Ф.М. Таълимоти Мискавайҳ оиди идораи давлат ва мансабдорони давлатӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Иқтисодиёт, ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ. – Душанбе, 2019. – №1. – Қ.1. – С. 226-229.

[29] См.: Азизов У.А. Эволюция иниститутов преступления и наказания на территории исторического и современного Тоджикистана: историко-правовое исследование: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 с.

[30] См.: Азизкулова Г.С., Хакимов Н. История государства и права Таджикистана. В помощь изучающим (от догосударственного общества до 1917 года). – Душанбе, 2018. – Ч. 1. – 816 с.

[31] См.: Ализода З. Ҳуқуқу озодиҳои инсон-меҳвари сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкилот (Маводҳои конфренсияи илмӣ и амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 17 марти 2014). – Душанбе: “Империал-Групп”, 2014. – С. 32-34.

[32] См.: Буризода Э.Б. Таърихи афкори сиёсию ҳуқуқӣ. Нашри 3. – Душанбе: Нашри Муборизиз, 2021. – 288 с.

[33] См.: Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаҳои ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 164 с.

[34] См.: Зоиров Дж.М. Таджики: от государства Саманидов до суверенной государственности (историко-правовой анализ) – СПб.: Реноме, 2014. – 287 с.

[35] См: Маҳмудзода М.А. Ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандӣ дар қонунгузории Рим (баъзе масъалаҳои қабули қонунҳои Рим) // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2020. – №4(36). – С. 152-157.

[36] См: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (васоити таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона, 2017, 2019. – 204 с.

[37] См.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуки инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис. … д-ри илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2019. – 479 с.

[38] См.: Сафаров Б.А. Формирование раннего исламского государства. – Душанбе, 2011. – 200 с.

[39] См.: Диноршоев М.А., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаҳои ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 164 с.

[40] См.: Тоҳиров Ф.Т. Таърихи давлат ва ҳуқуқи мамлакатҳои хориҷӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 568 с.

[41] См.: Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: Эр-граф 2014. – 380 с.

[42] См.: Сативалдыев Р.Ш., Кенджаев Ш.Ю. Учение Джами о праве и государстве: монография. – 2-е изд., перераб., изм. и доп. – Душанбе: Ношир, 2016. – 208 с.

При исследовании темы были использованы также формально-правовой, историко-правовой, сравнительно-правовой методы, логические методы анализа, синтеза, умозаключений, от общего к частному и от частного к общему, т.е. основные объективные научные методы исследования правовых явлений.

Эмпирические предпосылки. Эмпирические предпосылки исследования составили исторические факты из далекого прошлого, факты из советской истории института профсоюзов, исторические и действующие правовые источники, практика и каждодневная деятельность профсоюзов РТ и зарубежных стран. Наряду с этими источниками использовались также законадательные источники, тракты, которые предоставляют чрезвычайно важную информацию о правовом положении работников разных отраслей и профсоюзов в целом в Таджикистане.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследования заключается в том, что это первая комплексная научная работа о правовых основ деятельности института профессиональных союзов в Таджикистане. В ней впервые приводится обоснованная периодизация история возникновения и развития института профсоюзов в Таджикистане и дается авторское определение основных понятий профсоюзного законодательства. В диссертации, на основе изучения и всестороннего и объективного анализа разных точек зрения, законодательств разных стран, посвященных институту профсоюзов, научно обоснована позиция автора по многим проблемам исследования.

В диссертации впервые показаны правовые основы деятельности данной общественной организации как общественного , так и государственного надзорного органа за исполнением трудового законодательства.

Положения, выносимые на защиту:

1. Основными историко-правовыми факторами, способствовавшими возникновению и развитию института профессиональных обществ в историческом Таджикистане являлись земледельческий союз «нафа», сословное общество, сословное право, защищающее классовые интересы некоторых сословий - представителей определенных профессий больше, чем представителей других профессий, чаще присущих представителям низших сословий.

2. Институционально-правовой основой становления профессионального общества служили также назначение или выбор главы сословия, профессии, создание обществ, которые могут быть названы профессиональными. Это - общество городских ремесленников «джавонмардон», военных – фидои, которые разработали нормы взаимоотношений между собой, а так же в отношении подчиненных лиц, общества и страны. Они могли принять решение встать на защиту членов общества, помогали друг другу в беде.

3. Законодательной основой защиты прав и профессиональных интересов представителей различных профессий (профсоюзная деятельность) в исламский период таджикской государственности являлись Рисола (Положения), посвященные конкретным профессиям. Это были Рисола о ткачах, о сапожниках, о мастерах кожных дел и др. В них, формулировались первые законодательные нормы определяющие положение работников определенных профессий, регулирующие взаимоотношения между ними, а также взаимоотношения общества с представителями отдельных отраслей народного хозяйства. В них также устанавливались правовое положение мастера (халифа), подмастерья (ученики), взаимоотношения с обществом и клиентами, механизмы защиты интересов представителей конкретных профессий.

4. В Бухарском эмирате существовали полноценные профессиональные союзы, которые занимались правозащитной деятельностью по отношению членов своей профессии. Эти «профсоюзы» возглавлялись раисами (глава). При потере работы или временной безработице, представитель профессии мог обратиться к главе (раису), который обеспечивал его как члена профсоюза всем необходимым. Каждый профсоюз имел свои способы и механизмы защиты членов от посягательства на их интересы, противоправных действий или недоплаты вознаграждения.

5. На основе проведенного исследования предлагается следующее определение профсоюза: « - это добровольная общественная, некоммерческая, корпоративная организация, объединяющая граждан, связанных общими производственными и профессиональными интересами по роду их деятельности, создаваемая в целях представительства и защиты социально-трудовых и иных прав и интересов своих членов, а также наделенная правами общественного контроля над осуществлением трудового законодательства».

6. На основе изучения и обобщения легальных определений понятия «коллективные переговоры», предлагается авторское определение этой дефиниции: «коллективные переговоры - это форма взаимодействия и процесс, имеющий целью определение взаимоприемлемых интересов, прав и обязанностей трудового коллектива и сторон социального партнерства посредством заключения коллективного договора».

7. Историю профсоюзного движения на территории Таджикистана можно разделить на следующие этапы: 1) возникновение идей создания союза, учреждение института глав профессий и сословий, ставящего своей целью защиту прав и интересов представителей профессии и членов сословий – от глубокой древности до средневековья; 2) создание союзов типа «джавонмандон», «айёрон», «фидои», которые защищали права и интересы разных сословий и членов этих движений, а также появление рисола (трак-

татов-религиозно-правовых положений), регулирующих деятельность представителей профессий; 3) борьба за свои права работников фабрик и заводов Худжанда и Канибадама (1907-1924 гг.); 4) формирование и развитие профессиональных союзов (1925-1991 гг.); 5) формирование современного института профессиональных союзов в Республике Таджикистан (1991г. – до современности).

8. Профсоюзное законодательство возникло как механизм защиты законных интересов представителей отдельных профессий – работников. С формированием и развитием системы трудового законодательства усовершенствовалось и законодательства о профсоюзах. Создание советской государственности позволило вывести профсоюзное законодательство, наряду с другими отраслевыми законами, на новую ступень развития права, особенно норму об общественном и государственном контроле реализации трудового законодательства.

9. Основными особенностями профсоюзов Советского Таджикистана, как и профсоюзов всего Советского Союза, были партийность, государственный характер деятельности, полифункциональность, которая вытекала из их массовости и включенности в советскую государственно-политическую систему как мобилизационной структуры. Профсоюзы имели право законодательной инициативы, участия в управлении обществом, воспитании кадров, разрешении актуальных жизненных проблем, обеспечении социальной справедливости, создании необходимых условий для деятельности работников в сферах национальной экономики и исполнении задач и законных полномочий по правовому управлению социально-трудовыми отношениями. Профсоюз выполнял функции министерства труда, разрабатывал тарифные нормы, заведовал фондами социального страхования, вел идеологическую обработку населения, подготавливал молодежные кадры, проводил культурно-массовые и общественно-политические мероприятия и т.д. Все эти виды деятельности реализовывались, конечно, под надзором партии коммунистов.

10. С обретением Таджикистаном государственной независимости его профсоюзы, утрачивают важные полномочия (право законодательной инициативы, управление фондом социального страхования, управление оздоровительно-курортными делами и др.). В то же время были наделены новыми полномочиями (право выдвижения кандидатов в депутаты, президенты, участие в заседаниях правительства, внесение по обсуждаемым проблемам замечаний и предложений), становятся активными участниками подготовки законопроектов за период 1991 – 1996 гг. Совет Федерации профсоюзов Таджикистана внес более 300 предложений, замечаний по законопроектам, подготовленным правительством РТ и другими государст-

венными органами, а также по нормативным актам обсуждаемым в парламенте республики).

11. В новейшее время профсоюзы кардинально изменили свою деятельность, создав правовую основу по защите законных прав трудящихся и дистанцируясь от других не свойственных им функций. После принятия Конституции Республики Таджикистан (1994 г.) была создана правовая база для деятельности профсоюзов, которую составили Конституция РТ, Трудовой кодекс РТ, законы Республики Таджикистан «О профсоюзах», «Об охране труда», «О занятости населения», «О пенсиях», «О приватизации жилья», «Закон о профессиональных союзах в Республике Таджикистан» и др. Деятельность профсоюза как общественной организации основывается на законодательных актах, которые регулируют его правовой статус. Согласно законодательным актам периода независимости Таджикистана, на профсоюз возложены полномочия по ведению общественного контроля над соблюдением законодательства о труде, по реализации правил "Положения о проверке и регистрации несчастных случаев на производстве", "О представителях общественности", "Об охране труда на предприятиях, в учреждениях и организациях", "О порядке наложения административных взысканий за нарушение закона и правил охраны труда", а также за соблюдением и других нормативно-правовых актов. Все это позволило государству сохранить общественный контроль над охраной труда.

12. Значительным достижением профессиональных союзов стало признание института социального партнерства, принципов его деятельности, важности заключения Генерального соглашения государством. Сегодня профсоюзы нуждаются в новых механизмах, таких, как институт посредничества, совместные консультации, производственные советы.

Проанализировав законодательство Республики Таджикистан о профсоюзах, автор предлагает следующие предложения по его совершенствованию:

- принять в новой редакции Закон Республики Таджикистан «О профессиональных союзах», в котором должны быть указаны новые механизмы общественного контроля профсоюзов за реализацией трудового законодательства. В данном законе следует дать четкое определение таких понятий, как "работодатель", "работодатель - собственник", "представитель работника", причем связав их не только с профсоюзами, но и другими организациями;

- сегодня на территории Республики Таджикистан действует множество организаций, собственниками, участниками и акционерами которых являются иностранные физические и юридические лица. Существующая практика решения трудовых споров, связанных с работниками иностран-

ных организаций, показывает, что профсоюзы в этих организациях создаются очень редко. С целью приведения Закона Республики Таджикистан «О профсоюзах в РТ» в соответствие с ч. 2 ст. 9 Трудового кодекса республики, в ст. 3 указанного закона предлагается внести следующие изменения:

«Действие настоящего Закона, если международно-правовыми актами, признанными Республикой Таджикистан не предусмотрен иной порядок, распространяется:

- на работников, в том числе и на работников иностранных организаций, локализованных на территории Таджикистана, собственниками, участниками или акционерами которых являются иностранные физические или юридические лица;

- на работодателей, в том числе и работодателей иностранных организаций, локализованных на территории Таджикистана, собственниками, участниками или акционерами которых являются иностранные физические или юридические лица.

С целью конкретизации прав профсоюзов на реализацию общественного контроля за выполнением соглашений и коллективных договоров, предлагается внести в ч. 1 и 2 ст. 20 Закона РТ «О профсоюзах» следующие изменения:

«Статься 20. Права профсоюзов в реализации общественного контроля за процессом выполнения Генеральных Соглашений, отраслевых (тарифных), региональных (областных, городских, районных), коллективных договоров, трудовых договоров.

1. Профсоюз вправе вести общественный контроль за процессом выполнения Генерального соглашения, отраслевых (тарифных), региональных (областных, городских, районных) коллективных договоров, трудовых договоров.

2. Профсоюз имеет право при несоблюдении условий Генерального Соглашения, отраслевого (тарифных), регионального (областного, городского, районного) коллективного договора, трудового договора предложить другой стороне устранить правонарушения, и обращение должно быть рассмотрено в установленные законодательством РТ сроки.

Следует обосновать необходимость создания института посредничества по трудовым спорам, что значительно упростило и разгрузило бы судебные органы от рассмотрения этих дел. С этой целью нужно принять Закон «О медиации» или специальный Закон «О посредничестве в трудовых спорах», где наряду с урегулированием процедуры посредничества следует закрепить основные принципы посредничества - нейтральность, конфиденциальность, беспристрасность; указать лиц и органы, которые могут заниматься посреднической деятельностью.

Нужно законодательно закрепить процедуры и принципы социального партнерства, принцип консультации и коллективного переговорного процесса, с целью их активной реализации.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Практическое значение диссертации - это новая страница в деятельности профсоюзов, общества. В работе четко определен статус профсоюзов в многогранной государтственной деятельности.

Научная ценность диссертации определяется представленными в ней материалами, фактами, выводами и рекомендациями, которые могут быть использованы в образовательном процессе в высших учебных заведениях, в процессе совершенствования законодательства и правоприменения.

Положения и рекомендации, изложенные в диссертации, могут быть использованы на практике - для улучшения реализации трудового и профсоюзного законодательства Республики Таджикистан, в разработке государственных стратегий, концепций и программ, в каждодневной деятельности профсоюзов.

Теоретические выводы исследования могут быть использованы в научных исследованиях и при преподавании истории права и государства, истории правовых и политических учений, истории государства и права зарубежных стран, трудового права, профсоюзного права.

Степень достоверности результатов. Степень достоверности результатов исследования определяется высоким уровнем использованных научных и нормативно-правовых источников, объективно проведенной и завершенной работой, фактически подтвержденной в ней информацией, сравнительно-сопоставительными аргументациями основных проблем исследования, обоснованием его новизны и содержанием авторских публикаций. Заключение и рекомендации автора базируются на объективном научном анализе поставленных проблем и соответствующей практике.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Специальность, тема и содержание диссертационного исследования соответствуют паспорту специальности ВАК при Президенте Республики Таджикистан, шифру 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

Личный вклад соискателя учёной степени. Личный вклад соискателя ученой степени подтверждается научной новизной диссертации, положениями, выносимыми на защиту, опубликованными автором научными работами, а также ее докладами на конференциях, семинарах, круглых столах. Диссертационное исследование выполнено лично автором, его результаты опубликованы в рецензируемых научных журналах ВАК при Президенте РТ.

При проведении исследования на основе выявленных особенностей создания и развития профсоюзов впервые была проведена периодизация этого процесса. Автор дает также свои определения основных понятий, используемых в контексте основной темы, что является важным вкладом в науку. На основе сравнительного анализа законодательств и практики нескольких ближних и дальних зарубежных стран, выявлены пробелы, недостатки и противоречия в нормативно-правовых актах Таджикистана по исследуемой проблеме, предложены способы их устранения и пути совершенствования законодательства.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была подготовлена, обсуждена и рекомендована к защите в отделе истории государства и права Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана (протокол №9 от 16 декабря 2022 г.).

Основные результаты диссертационного исследования обсуждались в форме научных докладов на:

– VI Конгрессе профсоюзов образования Турции», – доклад по теме: «Деятельность и достижения Профсоюза работников образования и науки Республики Таджикистан». – Анкара, 2018;

– Всемирном Конгрессе международного образования, – доклад по теме: «Законодательство в сфере образования. Проблемы и пути их устранения». – Бангкок, 2019;

– V Международной научно-теоретической конференции «Права человека и глобализация», посвященной Дню прав человека, организатор - Академия МВД РТ, – доклад по теме: «Некоторые проблемы развития института профсоюза в СНГ». – Душанбе, 2022;

– Международный семинар на тему: «Развитие социального партнерства в сфере образования. Образование в период пандемии», – доклад по теме: «Правозащитная деятельность Профсоюза работников образования и науки Республики Таджикистан». – Астана, 2022.

Автор участвовала также в более 10-ти международных научных обсуждениях, посвященных вопросам состояния, проблемам законодательства и перспективам развития профсоюзной деятельности.

Публикации по теме диссертации. Основные выводы, рекомендации и предложения автора отражены в 16-ти опубликованных ею научных статьях, из них 13 - в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, включающих шесть параграфов, заключения и списка источников и использованной литературы. Общий объем диссертации 213 страница.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обоснована актуальность темы исследования и рассмотрена степень ее разработанности, обозначена связь исследования с другими программами и научными темами, сформулированы цели, задачи, объект, предмет исследования, охарактеризованы его этапы, отражены эмпирические основы, научная новизна, теоретическая и практическая ценность полученных результатов, изложены положения, выносимые на защиту и отражающие основные результаты исследования.

Первая глава диссертации - «**Понятие, периодизация и советский этап правового развития профсоюзов в Таджикистане»** состоит из трех параграфов. В первом параграфе - **«Институт профессиональных союзов: понятие, функции и периодизация истории»** -автором, на основе анализа существующей научной литературы и нормативно-правовых актов, дано определение профессионального союза: « - это добровольная общественная, некоммерческая, корпоративная организация, объединяющая граждан, связанных общими производственными и профессиональными интересами по роду их деятельности, создаваемая в целях представительства и защиты социально-трудовых и иных прав и интересов своих членов, а также наделенная правами общественного контроля над осуществлением трудового законодательства». Здесь же в результате исследования раскрыты функции профсоюзов как в советское время, так и в современный период, в основном представительство и правозащитная функции. Далее в работе говорится о «полифункциональности» профсоюзов Советского Таджикистана, об огосударствлении и реализации государственных функций со стороны этих общественных организаций. Используя существующую методологию научной периодизации, автор определила периоды становления и развития институтов профсоюза в Таджикистане.

Во втором параграфе - «**Основные историко-правовые идеи и институты таджикского народа о профессиональных обществах и возникновение института профсоюзов накануне создания Советского Таджикистана»** – анализируются выявленные автором первые идеи о необходимости создания профессиональных обществ. Идеи о профессиональных обществах прямо связаны с историей таджикской государственности. Эти профессиональные общества, формируемые по профессиональному принципу, существовали с древних времен и до утверждения советской власти в Таджикистане. В данном случае имеются в виду, например, общество ткачей, конюхов, сапожников и т.д. Предприниматели имели свою особую сословную организацию и главу – «раъсу-т-туджджор[43] (Глава предпринимателей. – Н.З.). Он выступал от имени всей возглавляемой

[43] Ноҷӣ М. Фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар қаламрави Сомониён. – Душанбе: ЭР-Граф, 2011. – С. 519.

им общественной группы. Например, город Пайканд около Бухары считался городом предпринимателей («шахристони руйин», «мадина-т-туджджор»).[44] Это свидетельство высокого статуса и самосознания данной общественной группы, которая смогла установить порядки, содействующие ей в беспрепятственной деятельности, защите своих прав и интересов с помощью представителей данной профессии - членов данной группы.

Кроме того, ещё в древности и особенно в средние века были распространены так называемые Рисола - трактаты - Положения, посвященные каждой профессии. Эти Положения регулировали не только общественные отношения, связанные со взаимоотношениями между представителями профессии, но и с обществом. Согласно этим Положениям выбирали Главу профессии (Раис-З.Н.), регулировались (хотя и по-разному), и вопросы обеспечения работой, причем в трактатах устанавливались строгое правовое положение представителей профессии, их права и обязанности, конкретизировались взаимоотношения мастера (халифа) и подмастерья (шогирдпеша), отношение руководителя (раиси табака) к представителям своей и других профессий и к органам государственной власти.

Кроме того, в Рисола устанавливались конкретные виды наказаний за оскорбление и противоправные действия в отношении ремесленника. Глава профессии, согласно сведениям С.Айни, избирался следующим образом: “Обычно для каждого общества избирался Бобо (аксакал). Но участниками выборов являлись старшие мастера, мастера и продавцы продукции. Они советовались о кандидатуре и выбирали его главой общества, а пайкора назначал глава или аксакал общества”[45]. Процесс принятия в общество также был установлен в Положениях (Рисола) каждой профессии[46].

В отличие от современных профсоюзов, в этих обществах не была предусмотрена уплата членского взноса. Вместе этого проводился несколькими путями сбор финансовых средств для реализации правозащитной функции. В некоторых обществах за нарушение правил, установленных Положением, глава общества подвергал определенному штрафу провинившегося члена общества за “противоправное” или “неправильное” действие (беқоидагӣ)”. Особенностями профсоюзов досоветского периода и особенно первого этапа советского периода были стихийность их возникновения, узкопрофессиональность, позднее – их участие в экономической и политической борьбе, партийность, приобретение не свойственных им функций, в том числе государственных. Со временем само создание и дея-

[44] Наршахӣ М. Таърихи Бухоро. – Душанбе: Дониш, 1979. – С. 20.
[45] Айнӣ С. Ёддоштҳо (чаҳор қисм). Иборат аз як китоб. – Душанбе: Сарредаксияи илмии Энсиклопедияи Миллии Тоҷик. 2009. – С. 437.
[46] Абдулхонов Ф.М. Вазъи ҳуқуқии ҷамъиятҳои касбӣ дар Аморати Бухоро дар охири асри XIX ибтидои асри XX // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. –2022. – №1(45). – С.32;

тельность профсоюзов стали полностью зависеть от государственных целей и задач.

Третий параграф главы называется «**Советский этап развития института профсоюза и законодательство о профсоюзах**». В нем исследуются проблемы возникновения института профсоюза в России, история профсоюзов до 1917 и после установления советской власти. С утверждением советской власти в Таджикистане институт профсоюзов был создан и здесь, причем ему были характерны практически все черты профсоюзов СССР. Советская власть, видела в профсоюзах организаторов труда, «школу хозяйничанья», подготовки кадров, она использовала все профсоюзные ресурсы для выполнения государственных задач, пропаганды идей строительства коммунизма и т.д. Автор исследовала реальное положение профсоюзов, которые превратились в придаток органов управления. По ее мнению, в этот период шло активное «огосударствление» профсоюзных организаций. Конечно, за профсоюзами признавалось право законодательной инициативы, ведение общественного и государственного контроля за реализацией трудового законодательства, они распоряжались фондом социального страхования и т.д. Далее автором были глубоко проанализированы тенденции развития профсоюзов Советского Таджикистана, их роль в обществе, методы решения ими социально-трудовых задач, их значение в защите прав и интересов работников, в подготовке и принятии нормативно-правовых актов и создании механизмов разрешения трудовых споров.

Вторая глава диссертации – «**Проблемы и перспективы совершенствования правового регулирования деятельности профсоюзов в Республике Таджикистан» –** тоже состоит из трех параграфов. В первом из них под названием **«Становление и развитие правового регулирования деятельности профессиональных союзов в условиях государственной независимости»** исследуется история становления и развития профсоюзов современного Таджикистана, которые утратив многие свои прав и привилегий в 90-е годы XX в., все же смогли «вернуться» к присущим им функциям. Сегодня профсоюзы выполняют в основном две функции: представительство и защита прав и интересов своих членов. Конечно, наряду с ними они подспудно реализуют и другие функции. Автор на примере таджикского законодательства проанализировала этапы развития правовой основы формирования и развития современных профсоюзов Таджикистана.

Второй параграф главы посвящен проблемам изучения и освоения **«международного опыта в регулировании правовой деятельности профсоюзов и его влияния на развитие профсоюзов Таджикистана».** В нем исследованы законодательные акты Международной организации труда и процесс их имплементации в трудовое законодательство Республики Таджикистан. Здесь же рассматривается опыт функционирования как

профсоюзов, так и целого ряда таких институтов, как коллективные переговоры, коллективные договоры, медиация и её принципы, социальное партнерство в зарубежных странах, а также совместные консультации. Особенно большое внимание уделено опыту Японии в части разрешения трудовых конфликтов и споров. Что подкупает в опыте профсоюзов Японии, так это то, что не только законодательство, но и государство и профсоюзы ориентированы на сотрудничество, на гармонизацию интересов сторон, на принятие совместных решений, на участие работников в определении важнейших параметров функционирования организации, чего не хватает современным предприятиям и организациям Таджикистана. Кроме того, автором проведен сравнительно-сопоставительный анализ законодательств некоторых стран СНГ, на наличие в них положений, касающихся основных принципов социального партнерства, коллективного переговорного процесса и действия заключенных соглашений и договоров. Показаны положительные сдвиги в законодательстве Таджикистана в закреплении как принципов переговорного процесса, принципов социального партнерства, так и в решении проблемы наличия обязывающих норм, ответственности сторон за их неисполнение.

Третий параграф называется **«Перспективы совершенствования правового регулирования деятельности профессиональных союзов в Республике Таджикистан».** В нем автор обосновывает свое мнение о необходимости совершенствования не только каждодневного функционирования профсоюзов, но и о развитии законодательства. Как известно, право на объединение является важнейшим конституционным правом граждан Таджикистана, которое закреплено в ст. 28 Конституции[47]. Это свидетельствует об особой роли и значении профессиональных союзов в современной социальной жизни общества.

Особенно важна, прежде всего реализация таких функций профессиональных союзов, как социальная, правозащитная, производственная, воспитательная и международная. Следует отметить, что вопросы защиты труда и трудовых прав работников – это главная функция, одна из законных и уставных задач не только профессиональных союзов, но и государственных органов, и поэтому законодательное регулирование данных отношений необходимо проводить на системной основе.

В данном параграфе автор пишет о необходимости совершенствования взаимодействия между органами контроля в сфере труда и регулировании их деятельности, что конечно, не должно наносить ущерба правам и интересам как работников, так и предприятий.

---

[47] Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994. С изменениями и дополнениями от 26 сентября 1999, 22 июня 2003 и от 22 мая 2016 года. – Душанбе: Ганч, 2016. – 132 с.

Трудовой кодекс Республики Таджикистан, по мнению автора, нуждается в глубокой модернизации. В нем должны быть более четко отражены реалии нового времени, например, работа на «удаленке», удаленные формы занятости, социальные гарантии, защита таких работников, легализация работ в частном секторе, создание таких условий труда, при которых предприятия не могли бы скрыть свои прибыли, реальные зарплаты, доходы, от чего зависит эффективность защиты социально-экономических прав работника.

Автор соглашается с другими исследователями в том, что законодательная база деятельности профсоюзных организаций должна развиваться в нескольких направлениях, таких как участие в совершенствовании законодательно закрепленного механизма защиты членов профсоюзного актива от дискриминации; разработке механизма ответственности работодателей за неисполнение коллективно-договорных отношений; в организации четкой системы контроля реализации коллективных договоров; четком определении места профсоюза в системе социального партнерства; четком разделении функций и сферы ответственности профсоюзов от администрации, законодательном закреплении действенного механизма защиты работника со стороны профсоюза в необходимых случаях, без обращения или особенно при обращении работника.

Указанные проблемы свидетельствуют о том, что деятельность профсоюзов отличается противоречивостью, а законодательство - наличием пробелов. С одной стороны, это отрицательно влияет на эффективность их деятельности, а с другой, необходимо «оживить» и сами профсоюзы. В связи с этим, законодательно необходимо закрепить право членов профсоюзов «обжаловать действия (бездействия) профсоюзных органов в случаях, предусмотренных законом; предоставить право профсоюзным органам обращаться в суд в защиту прав и свобод членов профсоюза; предоставить возможность оспаривания нормативных положений коллективных договоров (соглашений), нарушающих права третьих лиц; распространить действие коллективного договора организации на работников, временно направленных агентством занятости в эту организацию по договору о предоставлении труда персонала».

Предлагается для устранения пробелов внести следующие изменения в трудовое законодательство, а также в Законе « О профессиональных союзах РТ»:

1) закрепить право законодательной инициативы в сфере трудовых и связанных с ними отношений за профсоюзами в соответствующих нормативно-правовых актах;

2) внести изменения в подпункт 7 п.1 ст. 32 Закона о профсоюзах, где установлено что «принимает участие в разработке правил внутреннего тру-

дового распорядка предприятия», данный пункт автор предлагает изложить в следующей редакции: «Правила внутреннего трудового распорядка утверждаются работодателем с согласия профсоюза или иного представительного органа работников».

При этом необходимо в рамках действующего законодательства, особенно в ГПК и других процессуальных законах окончательно закрепить актуальную проблему судебной защиты профсоюзами прав работников. Законодатель закрепил право обращения в суд от имени работника профсоюзного органа или его представителя в ч.3, ст.21 Закона Республики Таджикистан о профсоюзах (в редакции Закона РТ от 02.01.2020г.№1673) [48]. Данная норма дает право профсоюзному органу по просьбе члена профсоюза обращаться в суд для защиты трудовых прав работника. По нашему глубокому убеждению, диссертантки, необходимо закрепить за профсоюзом «и по собственной инициативе» обращаться в суд или иные органы для защиты прав работника, тем более, что такое право признается за объединением работодателей

Автор подробно анализирует также вопросы неэффективности деятельности профсоюзных органов, их лояльность, формализм, пишет об отсутствии у некоторых профсоюзных работников ответственности, о трудностях в реализации коллективных договоров, отсутствии законодательно установленной ответственности других сторон социального партнерства и т.д. Для комплексного решения выявленных недостатков предлагается использовать системный подход, начиная от принятия некоторых новых инструментов защиты прав и интересов работников и заканчивая глубокой модернизаций Трудового и профсоюзного законодательств. Одним из таких инструментов (институтов) является посредничество (медиация), которое успешно действует в ряде зарубежных стран. Это особенно эффективный бюджетный механизм разрешения трудовых споров. К указанным институтам можно отнести также систему совместных консультаций, где представители сторон без внешней помощи могут предварительно согласовать все вводимые изменения или решения администрации; институт коллективных переговоров, которые могут стать прочной основой реализации амбициозных планов организаций и предприятий, а также фактором дополнительной гарантии и защиты прав и интересов как работников, так и работодателей, и государства, от чего выигрывает все общество.

Предлагается тесное сотрудничество профсоюзов с государственными органами. При этом они всегда должны быть выразителем интересов простых работников-членов профсоюза.

[48]Закона Республики Таджикистан «О профессиональных союзах» от 2 августа 2011, №757 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2011 года, №6, ст. 611.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследовав глубоко и последовательно поставленные вопросы, автор пришла к следующим выводам:

1. Предтечей профессионального союза в Таджикистане можно считать земледельческий союз ариев – таджиков ”нафа”, о котором речь идет в работах академика Бободжона Гафурова и трудах других ученых, занимавшихся историей таджикского народа. **[9–А]**

2. В средние века стали разрабатываться нормативные основы защиты представителей отдельных профессий, отражались они рисола (трактаты). Законодательную основу имела деятельность многих профессий. В частности, были созданы Рисола, посвященные конкретным профессиям - ткачам, сапожникам, мастерам кожных дел и т.д. Упомянутые трактаты были своеобразными актами / положениями , которым были присущи как общие характеристики, так и чисто индивидуальные, посвященные той или иной профессии, специфике взаимоотношений между обладателями конкретной профессии. В них решались и другие вопросы жизнедеятельности представителей различных профессий – условия их организации, положение работников, регулирование взаимоотношений между ними, а также с представителями отдельных ремесел, с обществом, права и обязанности глав профессий и др. **[7-А]**

В этих трактатах закреплялись правовое положение мастера (халифа), подмастерья (ученик), объяснялись взаимоотношения с обществом и клиентами, разъяснялись механизмы защиты интересов представителей конкретных профессий. Таким образом, трактаты всесторонне регулировали деятельность представителей различных профессий, предусматривали меры поощрения, а также различные наказания. Можно утверждать, что в таджикском обществе ещё в глубокой древности и в средние века были созданы условия для появления механизмов и организаций, схожих по задачам с современными органами защиты работников и их труда - профессиональными союзами. **[2–А]**

3. В историческом Таджикистане, как и на всем пространстве Востока, впервые идеи о профессиональном союзе воплотились в виде профессиональных обществ, в том числе городских ремесленников - ”джавонмандон”, которые разработали для себя нормы взаимоотношений между собой, в отношении подчиненных лиц, в отношении женщин, детей, общества, страны. Они вместе могли принять решение встать на защиту кого - то, помогали друг другу в беде. **[7–А]**

4. Историю развития института профсоюза в Таджикистане можно разделить на следующие этапы: I этап – от глубокой древности и до средних веков; возникновение идей создания союза, а также становление и развитие сословного права – привилегий. Это “законодательство” было на-

правлено на защиту прав и интересов представителей отдельных сословий - профессий; II этап – средние века; создание союзов типа ”джавонмандон”, ”айёрон”, ”фидои”, которые защищали права и интересы разных сословий и членов этих движений, а также появление рисола, посвященных профессиям; III этап – 1907-1917 гг.: практика борьбы за свои права работников разных фабрик и заводов Худжанда и Канибадама; IV этап – 1918-1991 гг.: советский период формирования и развития профессиональных союзов; и V этап – 1991 – до современности: становление и развитие современных профессиональных союзов в Республике Таджикистан. **[11–А]**

5. Имея богатую историю идей и механизмов, общественных объединений институт профсоюзов тем не менее особенно обогатился в новое и новейшее время - западными и советскими идеями, на основе которых и формировался современный институт профсоюза Таджикистана. **[2–А]; [7–А]**

6. Советское законодательство о профсоюзах преемственно было заимствовано современной правовой системой Таджикистана. Профсоюзное законодательство возникло как механизм защиты законных интересов работников. С формированием и развитием системы трудового законодательства в области прав и интересов членов профсоюзов оно все больше и больше соответствовало потребностям общества. Идея перехода государства к коммунистическому этапу развития общества, распространенная в советское время, позволила вывести профсоюзное законодательство, наряду с другими отраслевыми законами, на правовую и политическую арену. Это законодательство декларировало общественный контроль за защитой законных интересов трудящихся в различных областях. Профсоюзы обладали правом законодательной инициативы, что делало их активным элементом политической системы общества. Советские профсоюзы были наделены широкими полномочиями, в основном обязанностями, которые никак не вытекали из тех задач, которые стояли перед ними. **[5–А]**

Профсоюзы в советское время приобрели партийный характер, функционировали под присмотром руководящей партии, приобрели государственный характер, реализуя государственные функции в социально-культурной сфере.

Они вели государственный и общественный контроль за трудом, управляли бюджетом социального страхования и т.д. **[5–А]**

7. В первые годы независимости участие профсоюзов в нормотворческой деятельности регламентировалось ст. 9 Закона “О профессиональных союзах, правах и гарантиях их деятельности”. Современное законодательство признает защиту законных интересов работников, соотвественно нормативным актам, и делегирует применение этих полномочий профсоюзами как внутри страны, так и за ее пределами. **[8–А]**

8. С момента обретения независимой государственности профсоюзы также декларировали свою независимость, однако продолжали реализовывать и государственные функции. Сегодня таджикские профосоюзы являются активными акторами в политических проблемах, на выборах и т.д., они могут предлагать кандидатов в президенты, в депутаты, регулярно участвуют в заседаниях правительства, вносят по обсуждаемым проблемам замечания и предложения. Представители Федерации профсоюзов всегда включаются в состав комиссий, создаваемых правительством республики. К примеру, в начале своей независимой деятельности профсоюзы активно участвовали в работе государственной комиссии по введению национальной валюты. **[10–А]**

За период с 1991 – 1996 гг. Совет Федерации профсоюзов Таджикистан внес более 300 предложений, замечаний в законопроекты, подготовленные правительством РТ и другими государственными органами, а также в нормативные акты, обсуждаемые в Парламенте республики. В числе принятых по инициативе Федерации были законопроекты: «О профессиональных союзах, правах и гарантиях их деятельности», «О социальном партнерстве, соглашениях и коллективных договорах», «Об охране труда», «Об индексации доходов населения с учетом роста цен на потребительские товары и услуги» и др.

За период с мая 1996 г. по июнь 1998 г. профсоюзы участвовали в рассмотрении более 100 законопроектов и нормативных актов, 75 их которых приобрели статус законов и нормативных актов. **[8–А]**

9. Профсоюзы радикально изменили свою деятельность, создав правовую основу для защиты законных прав и интересов трудящихся. После принятия Конституции Республики Таджикистан 1994 г. была создана правовая база для деятельности профсоюзов. Позиция профсоюзов также была отражена в законах Республики Таджикистан «О занятости населения», «О пенсиях», «О приватизации жилья». Специалисты профсоюза также внесли предложения по законопроектам «О выплате заработной платы», «О защите прав потребителей». **[14–А]; [6–А]**

Еще одним достижением специалистов профессиональных союзов стало периодическое заключение Генерального соглашения. Государству удалось сохранить общественный контроль над охраной труда. Согласно Закону Республики Таджикистан «Об охране труда», принятому в 1991 г., Положениям о проверке и регистрации несчастных случаев на производстве, о представителях общественности, об охране труда на предприятиях, в учреждениях и организациях, о проверках работы, был принят и утвержден порядок наложения административных взысканий за нарушение закона и правил охраны труда и др.

В годы независимости самыми сложными вопросами для страны были социальная защита и поиск достойных рабочих мест и трудоустройства для молодежи и женщин. Ещё одной проблемой было невыполнение пунктов Генерального соглашения правительством и работодателями, а также невыполнение пунктов отраслевых соглашений и коллективных договоров. Профсоюзные деятели представили в Парламент полезные предложения по принятию новых законов. В 1997 г. Правительство республики приняло Трудовой кодекс Республики Таджикистан, который сыграл важную роль в дальнейшем функционировании профсоюзов. **[8–А]; [6–А]**

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

По результатам диссертационного исследования представлены следующие научно-практические предложения и рекомендации, касающиеся специфики деятельности профсоюзов и правовых норм, регулирующих их деятельность:

- профсоюзам необходимо сделать реальные шаги по реализации социального партнерства с работодателями и государством путем усиления своей позиции на переговорах и при заключении коллективного договора; **[16–А]**

- необходимо начать диалог с партнерами о введении и внедрении такого положения трипартизма в социальном партнерстве, которое сделает соучастником рабочего в управлении и распределении доходов предприятия, гармонизирует взаимоотношение капитала и труда, что ведет к ответственности рабочих за развитие предприятия; следует внедрить модель корпоративизма, которая охватывает максимально интересы всех участников трудовых отношений, что позволяет более глубоко изучать и познать институциональную среду формирования этих отношений и согласовать интересы социальных партнёров. С этой целью в Трудовой кодекс необходимо внести изменения, а также указать конкретные меры ответственности сторон за невыполнение или ненадлежащее выполнение своих обязанностей, установленных заключенными соглашениями, в том числе обязанность сторон присутствовать во всех мероприятиях по социальному партнерству, консультациях, переговорном процессе, обсуждениях и заключении соглашений; **[12–А]; [8–А]**

- необходимо укрепить правовые основы введения института посредничества в решение трудовых споров, более активно использовать посредничество как в стадии досудебного, так и судебного расмотрения трудовых споров. С этой целью нужно принять Закон “О медиации”, где наряду с урегулированием процедуры посредничество закрепить основные принципы посредничества, такие, как нейтральность, конфиденциальность, бес-

пристрастность; указать лиц и органы, которые могуть заниматься посреднической деятельностью. Анализ показал, что в одних странах посредниками могут выступать представители государственных органов, в других имеется список медиаторов, представителей профсоюза и объединения работодателей, в третьих странах посредником может быть кандидатура, которая устраивает спорящие стороны. Кроме того, есть страны, в которых процедура медиации обязательна, и есть государства, в которых, несогласие с предложением медиатора влечет вмешательство в процесс Парламента. Таким образом, в мире имеется ценный опыт по процедуре медиации в трудовых спорах, который Таджикистана может использовать, исходя из собственных условий и интересов; **[8–А]; [10–А]**

- предлагается усилить защиту трудовых прав и интересов работников и членов их семей (т.е. прием на работу, необоснованный отказ в приеме на работу, необоснованное увольнение, развитие рынка труда и т. д.), путем определения понятий "работник", "представитель работника", "работодатель" и т.д.; **[6–А]**

- следует разработать и внедрить институт представительства профсоюза в управленческих структурах предприятий и органов, для облегчения переговорного процесса социальных партнеров, а также добиваться реального выполнения сторонами пунктов генерального или коллективного договора; **[16–А]**

- установить контроль за защитой прав и интересов работников в правоохранительных, судебных и других государственных органах.

- внедрить модель корпоративизма, максимально охватывающую интересы всех участников трудовых отношений, что позволит гораздо лучше познать институциональную среду формирования этих отношений и согласовать интересы социальных партнёров. С этой целью в Трудовой кодекс следует внести необходимые изменения, обязать стороны присутствовать на всех мероприятиях по социальному партнерству, консультациях, переговорном процессе, обсуждениях и при заключении соглашений, предусмотреть конкретные меры ответственности при неисполнении или ненадлежащем выполнении своих обязанностей сторонами; **[16–А]**

- предлагается внедрить опыт проведения совместных консультаций работодателей и профсоюзов по возникшим спорам или проблемам (опыт Японии) до того, как они обострятся и потребуют обращеня в суд или иной орган, рассматривающий споры по трудовым отношениям, или к забастовкам. От внедрения системы совместных консультаций, целями которых являются обсуждение всех вопросов, касающихся управления, производства, распределения доходов, снижения трудовых конфликтов, достижения компромиссов и взаимопонимания, а также координации действий участников

трудовых отношений, от которого выиграли бы и работодатели, и работники, и государство и общество; **[11–А]; [12–А]**

- подготовить правовые основы ориентации организаций, предприятий и компаний, а также работодателей, работников, государства и профсоюзов на участие на основе компромисса в распределении доходов, принятии решений, учета интересов каждой стороны, солидарности и координации работников в управлении предприятием. **[4–А]; [8–А]**

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1–А]. Нозакова, З.З. История развития профсоюзов, правозащитная деятельность профсоюзов [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2017. – №3/4 (23-24). – С. 50-59. ISSN 2305-0535

[2–А]. Нозакова, З.З. Таърихи таҳаввули Иттифоқҳои касабаи кормандони маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.З. Нозакова // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2018. – №3 (27). – С. 43-46. ISSN 2305-0535

[3–А]. Нозакова, З.З. Гендерное равенство и его национальный механизм в Республике Таджикистан [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2018. – №4 (28). – С. 124-127. ISSN 2305-0535

[4–А]. Нозакова, З.З. Общественный контроль реализации нормативно-правовых актов как полномочие профсоюзов [Текст] / З.З. Нозакова, Э.Б. Буризода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2019. – №1 (29). – С. 104-110. ISSN 2305-0535

[5–А]. Нозакова, З.З. Становление законодательства о профсоюзах СССР и в Советском Таджикистане 1917-1936 гг. [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2020. – №3 (35). – С. 152-158. ISSN 2305-0535

[6–А]. Нозакова, З.З., Умарахунов И.М. Роль профессиональных союзов в защите трудовых прав работников [Текст] / З.З. Нозакова, И.М. Умарахунов // Академический юридический журнал. – 2020. – №4 (36). – С. 110-115. ISSN 2305-0535

[7–А]. Нозакова, З.З. Генезис идей об институте профессиональных союзов в историческом Таджикистане [Текст] / З.З. Нозакова, Э.Б. Буризода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2021. – №3 (39). – С. 133-138. ISSN 2305-0535

[8–А]. Нозакзода, З.З. Совершенствование нормативно-правовых актов профсоюзов в годы государственной независимости [Текст] / З.З. Но-

заксзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №1 (41). – С. 18-21. ISSN 2305-0535

[9–А]. Нозакзода, З.З. Понятие института профессиональных союзов [Текст] / З.З. Нозакзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №3 (43). – С. 80-84. ISSN 2305-0535

[10–А]. Нозакзода, З.З. Эволюция содержания функции профсоюза в новой и новейшей истории Таджикистана [Текст] / З.З. Нозакзода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2022. – №3 (43). – С. 149-154. ISSN 2305-0535

[11–А]. Нозакзода, З.З. Сравнительно-правовой анализ профсоюза и института медиации (посредничество) в трудовых отношениях[Текст] / З.З. Нозакзода, Э.Б. Буризода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №4 (56). – С. 20-30. ISSN 2412-141X

[12–А]. Нозакзода, З.З. Международный опыт в регулировании института социального партнерства и трипартизма (историко-правовой и сравнительный анализ) // [Текст] / З.З. Нозакзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №4 (44). – С. 48-52. ISSN 2305-0535

[13–А]. Нозакзода, З.З. Баъзе масъалаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии таъсиси ҷамъияти «Тарбияи атфол» дар «Таърихи Бухоро»-и Садриддин Айнӣ [Матн] / З.З. Нозакзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2023. – №1 (45). – С. 48-51. ISSN 2305-0535

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[14–А]. Нозакова, З.З. Нақши конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бунёди давлати иҷтимоӣ [Текст]. З.З. Нозакова // Материалы республиканской научно-теоретической конференции «Конститутсия, кафолати таъмини ҳуқуқ, озодӣ, манфиатҳои қонунии шахс, давлат ва ҷомеа». – Душанбе, 2016. – С. 106-112.

[15–А]. Нозакзода, З.З. Некоторые проблемы развития института профсоюза в СНГ [Текст] / З.З. Нозакзода // Права человека и глобализация: материалы V-ой международной научно-теоретической конференции, посвященной Дню прав человека // Под общ. ред. д.ю.н., доцента Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан, 2023. – С. 177-183.

[16–А]. Нозакзода, З.З. Шарикии иҷтимоӣ: мафҳум, субъектҳо ва таҷрибаи байналмилалӣ[Матн] / З.З. Нозакзода // Маҷмуаи маводи II-умин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илм ва амалияи ҳуқуқшиносӣ» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик. – Душанбе, 2023. – С. 161-167.

Подписано в печать __.07.2023. Формат 60x84$^{1}/_{16}$.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman Tj.
Усл. печ. л. 3,75. Тираж ___ экз. Заказ №__.

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ БА НОМИ А. БАҲОВАДДИНОВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК - 340:9 (576.3)
ББК - 67.01:63.3.
Н - 78

НОЗАКЗОДА ЗУЛҲИЯ ЗАҒИРДАВЛАТ

ИНСТИТУТИ ИТТИФОҚҲОИ КАСАБА ДАР ТОҶИКИСТОН (ТАҲҚИҚОТИ ТАЪРИХӢ-ҲУҚУҚӢ ВА МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚӢ)

Автореферати
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Душанбе - 2023

Диссертатсия дар шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон анҷом дода шудааст.

Роҳбари илмӣ:	Одиназода Рамазон Сафар – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, директори Маркази барномаҳои байналмилалии «Дурахшандагон» Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Мушовири илмӣ:	Буризода Эмомалӣ Бозор – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
Муқарризони расмӣ:	**Диноршоҳ Азиз Мусо** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, муовини аввал, муовини директори иҷроия оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои байналмилалии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе
	Сафарбекзода Хукмиддин Сафарбек – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, ноиби ректори Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.
Муассисаи пешбар:	Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ (ш. Кӯлоб).

Ҳимояи диссертатсия 26 сентябри соли 2023, соати 10:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.КОА-018-и назди ДМТ (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, бинои 11, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар китобхонаи марказии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____»________________соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Назаров А.Қ.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таърихи ташаккули давлатдории халқи тоҷик, заминаҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии соҳибихтиёри Тоҷикистон ва ҷомеаи демократӣ ҳамеша ба асосҳои башардӯстии махсуси тамаддуни тоҷикон аз ориён то имрӯз такя менамуд. Дар давоми марҳилаҳои тӯлонии таърихи гузашта таҷрибаи нодире ба даст омад, ки он барои давлати муосири тоҷикон заминаи муҳим гардид. Таҳқиқи таҷрибаи мазкур ва ошкор намудани имконоти истифодаи он дар оянда бо дарназардошти дастовардҳо дар сохтмони осоиштаи муосир дар кишвар вазифаи мубрами илмӣ мебошад, ки муаллиф мавзуи таҳқиқоти худро ба он бахшидааст.

Оид ба зарурати омӯзиши таърих Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид мекунад, ки: «Донистани таърих на танҳо ба хотири гузашта зарур аст, балки он чун қутбнамо барои муайян кардани роҳи минбаъдаи миллат, ошкор намудани раванд ва ҷараёнҳои нав, ки давлатдорӣ дар роҳи рушди худ вомехӯрад, кумак мерасонад.

Имрӯз аҳолии кишвар ба худшуурнокӣ ва барқарорсозии хотираи таърихӣ бештар аз ҳар вақти дигар эҳтиёҷ дорад. Мо бояд аз гузаштаи худ сабақҳо гирем ва барои ваҳдату ягонагии миллӣ кор кунем»[1].

Яке аз ниҳодҳои таърихии мо ниҳоди иттифоқи касаба мебошад. Ҳарчанд як қатор корҳои таҳқиқотии марбут ба ин ниҳод сурат гирифтааст, вале дар омӯзиши пурраи он ҳанӯз холигиҳо вуҷуд дорад. То имрӯз дар илми ҳуқуқшиносии тоҷик таҳқиқоти бунёдӣ вобаста ба таърих ва фаъолияти иттифоқҳои касаба анҷом нагирифтааст. Бино бар ин, мубрамияти мавзуи таҳқиқ рушан аст.

Ташаккули давлатдории соҳибистиқлоли тоҷикон барои рушди фаъоли қонунгузории миллӣ, аз ҷумла қонунгузории меҳнат ба соҳаи қонунгузории иттифоқҳои касаба мусоидат намуд, ки вобаста ба он самти фаъолият ва мақоми ҳуқуқии ниҳоди мазкур моҳиятан тағйир ёфт. Ин тағйиротҳои ба фаъолияти иттифоқҳои касабаи муосир таъсиррасон то ҳол ба таври ҷиддӣ таҳқиқ нашудааст. Гузашта аз ин, масъалаи муайян кардани мавқеи ниҳоди иттифоқҳои касаба дар муносибатҳои меҳнатӣ, дар ҳимояи кормандон ва масоили вобаста ба таърихи пайдоиши ниҳоди мазкур ва нақши он дар ҷомеаи шаҳрвандии тоҷикон аҳаммияти бузурги илмӣ дорад.

Омилҳои дигар, аз ҷумла ҷалб гардидани Тоҷикистон ба муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, рушди тиҷорати хусусӣ, буҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ, муносибатҳои сершумори баҳсбарангези кор-

[1] Ниг.: Эмомали Рахмон. Таджикики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Лондон, 2000. – Кн.1. – С. 127.

фармоён ва коргарон, маҳрум будани кормандони самтҳои гуногуни фаъолият аз ҳуқуқи ҳимоя дар муқобили корфармоён ва моликони тоҷир, ки махсусан аз усулҳои ғайриқонунии маҷбурсозии идоракунӣ истифода мебаранд, таҳқиқи мавзуъро мубрамтар гардонидааст.

Мутобиқи Конститутсияи ҶТ «шаҳрвандон ҳуқуқи муттаҳид шуданро доранд. Шаҳрванд ҳуқуқ дорад дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, иттифоқҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намояд, ихтиёран ба онҳо дохил ва аз онҳо хориҷ гардад» (м. 28)[2].

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон махсус таъкид мекунад, ки «дар фаъолияти расидан ба комёбиҳо дар қатори сохторҳои ҳокимияти давлатӣ саҳми худро инчунин иттифоқҳои касаба мегузоранд. Ба сифати ташкилоти оммавии халқӣ онҳо барои иштирок дар идоракунии ҷамъиятӣ, тарбияи кадрҳо, ҳалли масоили мубрами ҳаётӣ ва таъмини адолати иҷтимоӣ, таъсиси шароити муносиб баҳри фаъолияти кормандони соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ масъулият доранд, аз ин хотир онҳо бояд чорабиниҳои зарурӣ барои амалӣ намудани вазифа ва ваколатҳои қонунии худ қабул кунанд»[3].

Имрӯз иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон ба тавсияҳои илман асоснок, ки ба фаъолияти онҳо беҳбуд мебахшад, эҳтиёҷ доранд ва барои ин зарур аст, ки таърихи ташаккул ва рушди ин ниҳод на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар кишварҳои дигар низ амиқ таҳлил карда шавад.

Омӯзишии таҷрибаи андӯхта, ки минбаъд барои муайян кардани дурнамои рушди институти иттифоқҳои касаба ёрӣ хоҳад расонд, хеле муҳим аст. Бояд қайд, ки фаъолияти иттифоқҳои касаба дар даврони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда шуда, минбаъд низ ба ҳимоя ва ҳифзи манфиатҳои иҷтимоию иқтисодии аъзои худ идома додаанд.

Гуфтаҳои мазкур таҳқиқи институти иттифоқҳои касабаро дар ҷанбаҳои таърихию ҳуқуқӣ ва муқоисавию ҳуқуқӣ тақозо менамояд, гузашта аз ин, омӯзиши ҳамаҷонибаи ин падида, ки ба фаъолияти ҷомеа ва давлат таъсири худро мерасонад, то ҳол ба роҳ монда нашудааст.

Маҳз ҳамин далелҳо заминаи интихоби мавзуи таҳқиқотии диссертатсияи илмии мо гардиданд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар таърихи давлатдории точикон фаъолияти иттифоқҳои касаба дар даврони шуравӣ, баъд аз Инқилоби Октябр, бо ташаккули низоми иқтисодии шуравӣ хусусияти ҷамъиятӣ пайдо

---

[2] Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

[3]Ниг.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://prezident.tj (дата обращения: 21.04.2021г.).

кард. Ин як созмон ё иттиҳодияи ҷамъиятие буд, ки ҳуқуқи назорат бар иҷрои қонунгузорӣ дар соҳаи ҳифзи меҳнатро дошт ва аз ҳуқуқи коргарон ҳимоят мекард.

Мушкилоти таърихии ташаккули иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистон дар даврони пешошуравӣ ва шуравӣ дар пажуҳишҳои муаррихону ҳуқуқшиносони тоҷик, ба мисли Ҷ. Беков[4], М.М. Бобоҷонов[5], Б. Ғафуров[6], Т.Р. Каримов[7], Т. Қулбоев[8], М. Нурматов[9], Н.Г. Саприкин[10], С.Н. Турсунова[11], А.С. Раҳмонов[12], Х. Холҷӯраев[13], Ф.Т. Тоҳиров[14] Т. Тухтаметов[15], С. Раҷабов, М. Шукуров[16], мавриди баррасиҳо қарор гирифтааст.

Л.В. Гентшке, К.Ф. Фозилхоҷаев [17], В.О. Опеен[18], Ф.А. Гареев[19], А. Лобачёв [20] таърихи иттифоқҳои касабаи Узбакистонро таҳқиқ карда, ҳамзамон иттифоқҳои касабаи ҶХШС Тоҷикистонро, ки он вақт дар

---

[4]Ниг.: Беков Ҷ. Иттифоқҳои касаба ва тарбияи коммунистии меҳнаткашон. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 80 с.

[5]Ниг.: Бабаджанова М.М. Изучение истории и проблем рабочего класса Таджикистана в трудах М. Алиджанова // Вестник КРСУ. – 2015. – Том 15. – № 6. – С. 62-65.

[6] Ниг.: Ғафуров Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. – Душанбе: Ирфон, 2020. – С. 5.

[7]Ниг.: Каримов Т.Р. Союз «Рабземлес» - защитник экономических интересов батрачества в Таджикистане // Уч. зап. Куляб. гос. пед. ин-та. – 1966. – Вып. 5.

[8] Ниг.: Кулбаев Т.С. Профессиональные союзы республик Средней Азии и Казахстана в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.): автореф. дис. … д-ра ист. наук. – Алматы, 1994. – 60 с.

[9] Ниг.: Нурматов М. Ҳаракати рационализаторӣ ва ташкилотҳои иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1959. – 56 с.

[10] Ниг.: Сапрыкин Н.Г. Возникновение и укрепление профсоюзов в Таджикистане (1925-1938 гг.) // Очерки по истории Таджикистана. – Сталинабад, 1957. – Т.II. – С. 96.

[11]Ниг.: Турсунова С.Н. «Иттифоки камбағалон» - опора коммунистической партии в социалистическом преобразовании таджикского кишлака. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 60 с.

[12]Ниг.: Рахмонов А.С. Компартия и массовые дехканские организации Таджикистана (1924-1934 гг.): автореф. дис. … канд. ист. наук. – Душанбе, 1991. – 20 с.

[13]Холджураев Х. Возрастание авангардной роли рабочего класса в строительстве коммунизма (1959-1970 гг.): автореф. дис. … д-ра ист. наук. – М., 1971. – 129 с.

[14]Ниг.: Тахиров Ф.Т. Становление советского трудового права в Ходжентском уезде (1917-1924 гг.) // Изв. АН Тадж ССР. Сер.: Философия, экономика, правоведение. – 1987. – №1. – С. 60-66.

[15]Искандаров Б.И. Россия и Бухарский эмират в начале XX века. – Душанбе: Ирфон, 1977. – С. 133, 201, 207.

[16] Ниг.: Раджабов С., Шукуров М. Профсоюзы Советского Таджикистана. – М.: Профиздать, 1964. – 76 с.

[17] Ниг.: История профсоюзов Узбекистана / [Л. В. Гентшке., В. Л. Гентшке., К. Ф. Фазылходжаев и др]. – Ташкент: Узбекистан, 1978. – 360 с.

[18] Ниг.: Опеен В.О. История изучение профсоюзного движения в XX веке(к вопросу историографии) // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. – 2014. – №4 (84). – С. 3.

[19] Ниг.: Очерки истории профсоюзов Узбекистана / [Гареева Ф.А. и др.]. – Ташкент, 1967. – 428 с.

[20]Ниг.: Лобачев А.И. Деятельность профсоюзов республик Средней Азии по утверждению социального равенства женщин в условиях перехода к социализму, минуя капитализм: автореф. д-ра ист. наук. – Ташкент, 1988. – 56 с.

ҳайати ҶШС Узбакистон буд, низ зикр кардаанд. Чунин таҳқиқотҳо бавижа дар тамоми ҷумҳуриҳои иттифоқӣ солхои 50-уми асри XX фаъолона гузаронда шуда буданд. Қариб хамаи ин таҳқиқотҳо ба ошкор кардани мушкилоти сирф таърихӣ нигаронида шуда, ба риштаи фаъолияти ҳуқуқии иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон дахл накардаанд.

Бештари асарҳое, ки дар бораи иттифоқҳои касаба солҳои 70-80-уми асри XX иншо шудаанд, ба руҳияи замони худ комилан созгор буданд. Иттифоқҳои касаба дар онҳо бештар ҳамчун «васоити ба худ хоси татбиқи сиёсати болшевикон, ки ҳадафашон инқилоби ҷаҳонӣ буд», истифода мегардид. Вале, зимнан, ба масъалаҳои муносибатҳои байниҳамдигарии иттифоқҳои касаба, ҳизб ва давлат хеле кам таваҷҷуҳ зоҳир карда мешуд.

Марҳалаҳои таърихии ташаккули иттифоқҳои касабаро М. Муллоҷонов ва Б. Набиев дар асари мухтасари худ таҳлил намудаанд[21]. Ба баъзе ҷанбаҳои мушкилоти фаъолияти институт, ки муаллиф таъкид мекунад, дар таҳқиқоти З.А. Икромӣ низ ишора рафтааст[22]. Аммо дар ин пажуҳишҳо масъалаҳои ҳуқуқии иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор нагирифтааст. Дар айни замон, муҳаққиқони хориҷӣ Н.Г. Александров, Э.М. Аметистов, Е.М. Акопова, Н.А. Абузярова, В.И. Анишина, И.С. Войтинский, Е.М. Гершанов, К.Н. Гусев, С.Ю. Головина, С.А. Иванов, Г.А. Игдиров, К. Крылов, А. Куренная, И.Я. Киселев, С.С. Каринский, И.А. Костян, М. Лушников, А. Лушников, Р.З. Лившитс, Е. А. Лукашева, В.И. Миронов, М.В. Молодтсов, Л.А. Николаев, Н.И. Никитинский, А.Ф. Нуритдинова ва дигар олимони муаррих ва ҳуқуқшинос ба раванди ташкили иттифоқҳои касаба дар собиқ ИҶШС маҳз аз нуқтаи назари низоми қонунгузорӣ аҳаммият дода, нақши мусбати онҳоро дар низоми шуравӣ ва пасошуравӣ собит сохтаанд.

Дар даврони истиқлоли миллӣ дар Тоҷикистон чанд китоб оид ба иттифоқҳои касаба нашр шуд: «Иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон»[23], «Мароми мо – истиқлолияти Тоҷикистон»[24], маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба 80-солагии иттифоқҳои касабаи кормандони ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ, инчунин бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон[25] ва 85-солагии иттифоқҳои касабаи кормандони соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон[26]. Ҳамчунин маҷмуаи мақолаҳои илмии

---

[21] Ниг.: Муллоджонов М., Набиев Б. Профсоюзы Таджикистана. – Душанбе, 2006. – 60 с.

[22] Ниг.: Икрами З.А. Правовые аспекты трудовой миграции в Российской Федерации и в Республике Таджикистан (сравнительная характеристика). – Душанбе: Эҷод, 2007. – 136 с.

[23] Ниг.: Муллоджонов М., Набиев Б. Профсоюзы Таджикистана. – Душанбе, 2006. – 60 с.

[24] Ниг.: Мароми мо - Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон. – Душанбе: «Авасто», 2011. – 308 с.

[25] Ниг.: 80 - солагии Иттифоқи касабаи кормандони муассисаҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (1937-2017). – Хуҷанд: «Ношир», 2017. – 196 с.

[26] Ниг.: 85-солагии Иттифоқи касабаи кормандони тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1933-2018). – Душанбе: «ПРОИЭКСПО», 2018. – 252 с.

аъзои иттифоқи касабаи кормандони соҳаи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба 21-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз чоп баромад[27]. Як қатор мақолаҳои дигар дар маҷаллаҳои даврии илмӣ низ ба табъ расиданд. Вале, мутаассифона, дар нашрияҳои мазкур на ҳама масъалаҳои таърихию ҳуқуқии ташкил, фаъолият ва мақоми ҳуқуқии иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистон баррасӣ шудаанд. Аз ҷумла, дар онҳо хусусият ва вижагиҳои иттифоқҳои касаба на аз лиҳози ҳуқуқӣ ва на аз лиҳози таърихӣ маҷмуан дар кишварҳои пасошуравӣ ва хусусан дар Осиёи Марказӣ, ба вижа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил наёфтаанд.

Дар кори диссертатсионии худ муаллиф кӯшидааст, ки камбудихои зиёдеро дар омӯзиши фаъолияти иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон аз мавқеи таҳлили таърихӣ- ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ- ҳуқуқӣ бартараф намояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсия ҳиссае аз чунин барномаҳои таҳқиқотии дарозмуҳлати Шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон мебошад: «Асосҳои давлати ҳуқуқӣ дар таърихи давлатдории тоҷикон: таърих ва замони муосир» (2013-2017), «Нақши ҳуқуқ ва давлатдории шуравӣ дар ташаккул ва рушди Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон» (2018-2022).

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафҳои асосии таҳқиқот аз омӯзиши муносибатҳои ҷамъиятии марбут ба таърихи ташаккул ва рушди иттифоқҳои касаба ва фаъолияти онҳо дар Тоҷикистон, дар ин замина таҳия кардани пешниҳодҳо оид ба истифодаи таҷрибаи таърихию ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба дар шароити муосир; тавсияҳо оид ба такмили қонунгузорӣ дар бораи иттифоқҳои касабаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар заминаи ҳадафҳои мазкур анҷом додани вазифахои зерин муҳим мебошад:

-ба тарзи муқоисавӣ омӯхтани таърихи институти иттифоқи касаба;

- собит сохтани мавҷудияти институтҳои ба ташкилотҳои иттифоқҳои касаба ҳамонанд дар таърихи давлатдорӣ ва ҳуқуқи тоҷикон;

- мушаххас намудани асосҳои ҳуқуқии ташкилот, зарурат ва омилҳои асосии фаъолияти иттифоқҳои касаба;

- баррасии қонунгузорӣ оид ба иттифоқҳои касаба дар даврони шуравӣ;

[27] Ниг.: Конститутсия кафолати таъмини ҳуқуқ, озодӣ, манфиатҳои қонунии шахс, давлат ва ҷомеа (маводи конфронси илмӣ-назариявии бахшида ба 21 солагии қабули Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хоҷа Оби Гарм, 3 ноябри соли 2015) / Зери назари д.и.ҳ. Буриев И.Б., н.и.ҳ. Одинаев Р.С. – Душанбе: ҶДММ «Душанбе Принт», 2016. – 144 с.

- ошкор намудани мафҳум, моҳият ва вижагии фаъолияти институти иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- гузаронидани таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии танзими ҳуқуқи байналмилалии фаъолияти иттифоқҳои касаба дар марҳалаи кунунии рушд;

- асоснок намудани дурнамои рушди қонунгузории иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистони муосир;

- таҳияи тавсия ва пешниҳодот оид ба такмили қонунгузории иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот муносибатҳои ҳуқуқии марбут ба ташкил ва фаъолияти институти иттифоқҳои касаба мебошад.

Мавзуи таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқот таърихи таҳаввули институти иттифоқҳои касаба, заминаи ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба ҳамчун яке аз институтҳои муҳимми сиёсӣ-ҳуқуқӣ, инчунин амалияи ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои аъзои иттифоқи касаба аз ҷониби онҳо мебошад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Бо мақсади муназзам ва ҳамаҷониба омӯхтани институти иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистон дар рисолаи таҳқиқотии мо ба таърихи ниҳоди мазкур таваҷҷуҳи махсус дода шудааст, ки онро метавон ба панҷ марҳала тақсим кард: 1) пайдоиши ақидаҳои бунёди иттиҳод, таъсиси саринститути касбу ҳунар ва аъзои табақаҳо – аз замонҳои қадим то асрҳои миёна; 2) бунёди иттиҳодияҳои монанди «ҷавонон», «айёрон», «фидоӣ», ки ҳуқуқу манфиатҳои табақаҳои гуногун ва аъзои ин ҳаракатҳоро ҳифз менамуданд, инчунин ба вуҷуд омадани низомномаҳои меъёрӣ, асосан динию ҳуқуқӣ, ки фаъолияти намояндагони касбу ҳунарро ба танзим медароварданд - асрҳои миёна; 3) мубориза коргарони корхонаву фабрикаҳои гуногуни Хуҷанд ва Конибодом барои ҳуқуқҳои худ (1907-1924); 4) ташаккул ва рушди иттифоқҳои касаба (1925—1991); 5) ташаккули институти муосири иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (1991 – то имрӯз). Муҳлати муваққатии гузаронидани таҳқиқот солҳои 2017-2022-ро фаро гирифта, макони татбиқи он Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назарии тадқиқотро асарҳои муаррихони ҳуқуқ ва давлат ташкил медиҳанд, ки асосан аз ҷониби олимони ҳуқуқшиноси ватанӣ, ба монанди Ф.М. Абдулхонов[28],, А.У. Азиззода[29],

[28]Ниг.: Қодирзода С.М., Абдулхонов Ф.М. Таълимоти Мискавайҳ оиди идораи давлат ва мансабдорони давлатӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Иқтисодиёт, ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ. – Душанбе, 2019. – №1. – Қ.1. – С. 226-229.

[29]Ниг.: Азизов У.А. Эволюция иниститутов преступления и наказания на территории исторического и современного Тоджикистана: историко-правовое исследование: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 с.

Г.С. Азизқулова[30], З. Ализода[31], Ғ.М. Бобокалонов, Э.Б. Буризода[32], Б.Ғ. Ғафуров, А.М. Диноршоҳ[33], Ҷ.М. Зоир[34], М.А. Маҳмудзода, Н.Р. Маҳмадуллозода[35], Э.С. Насриддинзода[36], Н. Шонасридинов, Р.С. Одиназода, Д.С. Раҳмон[37], Б.А. Сафарзода[38], Ҷ. Саъдизода[39], Ф.Т. Тоҳиров[40], А.Ғ. Холиқзода[41], Р. Шарофзода[42], С.А. Раҷабов ва диг. офарида шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти мо усулҳои гуногуни омӯзиши мавзуъ, аз ҷумла усулҳои маҷмуӣ ва махсусонидаи илмҳои назарӣ ва таърихӣ-ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқ ва давлат корбурд мешаванд. Аз усулҳои умумӣ қонунҳо ва категорияҳои назарияи маърифат, ба ибораи дигар, қонунхои умумитари табиат, ҷомеа ва тафаккур, ягонагӣ ва муборизаи баҳамзидхо, қонуни инкори инкор ва қонунҳои гузариш аз миқдор ба сифат, категорияҳои ҷуфт – моҳият ва падида, шакл ва мазмун, том ва ҷузъ, низом ва унсур, қонуният ва тасодуф ва ғ. мавриди истифода қарор гирифтанд.

Ҳангоми таҳқиқи мавзуъ инчунин усулҳои расмӣ- ҳуқуқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, усулҳои мантиқии таҳлил, таҷзия, натиҷагириҳо, аз кулл ба ҷузъ ва аз ҷузъ ба кулл, яъне, усулҳои асосии обйективии илмии таҳқиқи падидаҳои ҳуқуқӣ ба кор бурда шуданд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро далелҳои таърихии гузаштаи дур, далелҳо аз таърихи шуравии институти

---

[30]Ниг.: Азизкулова Г.С., Хакимов Н. История государства и права Таджикистана. В помощь изучающим (от догосударственного общества до 1917 года). – Душанбе, 2018. – Ч. 1. – 816 с.

[31] Ниг.: Ализода З. Ҳуқуқу озодиҳои инсон-меҳвари сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкилот (Маводҳои конфренсияи илмӣ и амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 17 марти 2014). – Душанбе: “Империал-Групп”, 2014. – С. 32-34.

[32]Ниг.: Буризода Э.Б. Таърихи афкори сиёсию ҳуқуқӣ. Нашри 3. – Душанбе: Нашри Мубориз, 2021. – 288 с.

[33] Ниг.: Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаҳои ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 164 с.

[34]Ниг.: Зоиров Дж.М. Таджики: от государства Саманидов до суверенной государственности (историко-правовой анализ) – СПб.: Реноме, 2014. – 287 с.

[35]Ниг.: Маҳмудзода М.А. Ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандӣ дар қонунгузории Рим (баъзе масъалаҳои қабули қонунҳои Рим) // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2020. – №4(36). – С. 152-157.

[36]Ниг.: Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (васоити таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона, 2017, 2019. – 204 с.

[37]Ниг.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис. … д-ри илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2019. – 479 с.

[38]Ниг.: Сафаров Б.А. Формирование раннего исламского государства. – Душанбе, 2011. – 200 с.

[39]Ниг.: Диноршоев М.А., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаҳои ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон: монография. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 164 с.

[40]Ниг.: Тоҳиров Ф.Т. Таърихи давлат ва ҳуқуқи мамлакатҳои хориҷӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 568 с.

[41]Ниг.: Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: Эр-граф 2014. – 380 с.

[42]Ниг.: Сативалдыев Р.Ш., Кенджаев Ш.Ю. Учение Джами о праве и государстве: монография. – 2-е изд., перераб., изм. и доп. – Душанбе: Ношир, 2016. – 208 с.

иттифоқҳои касаба, сарчашмаҳои таърихӣ ва ҳуқуқии амалкунанда, амалия ва фаъолияти рӯзмарраи иттифоқҳои касабаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ ташкил додаанд. Ҳамзамон аз сарчашмаҳои қонунгузорӣ ва рисолаҳое, ки дар бораи вазъи ҳуқуқии коргарони соҳаҳои гуногун ва умуман, иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон маълумоти ниҳоят муҳим пешниҳод мекунанд, низ истифода шуданд.

Навгонии илмии таҳқиқот. Навгонии илмии таҳқиқот аз он иборат аст, ки ин нахустин асари мукаммали илмӣ оид ба асосҳои ҳуқуқии фаъолияти институти иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон мебошад. Дар он бори аввал даврабандии асоснокшудаи таърихи пайдоиш ва рушди институти иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистон пешниҳод гардида, инчунин аз ҷониби муаллиф таърифи мафҳумҳои асосии қонунгузории иттифоқҳои касаба дода шудааст. Дар диссертатсия бар асоси омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷониба ва холисонаи нуқтаҳои назари гуногун, қонунгузории кишварҳои гуногун, ки ба институти иттифоқҳои касаба бахшида шудааст, мавқеи аз ҷиҳати илмӣ асоснокшудаи муаллиф оид ба бисёр масъалаҳои таҳқиқотӣ муайян карда шудааст.

Дар диссертатсия бори аввал асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ташкилоти ҷамъиятӣ ҳамчун мақоми назоратии ҷамъиятӣ ва давлатӣ оид ба иҷрои қонунгузории меҳнат нишон дода шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Муқарраротe, ки барои дифоъ пешниҳод мешавад:

1. Омилҳои асосии таърихию ҳуқуқӣ, ки ба пайдоиш ва рушди институти ҷамъиятҳои касбӣ дар Тоҷикистони таърихӣ мусоидат карданд, иттиҳодияи кишоварзии «нафа», ҷамъияти табақавӣ, ҳуқуқи табақавӣ, ки манфиатҳои синфии баъзе табақаҳоро ҳимоя мекунад – бештар намояндагони касбҳои муайян назар ба намояндагони касбҳои дигар, ки аксаран ба намояндагони табақаҳои поёнӣ хосанд, мебошанд.

2. Асоси институтсионалӣ-ҳуқуқии ташаккули ҷомеаи касбӣ низ таъйин ё интихоби сардори табақа, касаба, таъсиси ҷамъиятҳо буд, ки онҳоро метавон касбӣ номид. Ин ҷамъияти косибони шаҳрӣ – «ҷавонмандон», «ҳарбиён» – фидоиён буданд, ки меъёрҳои муносибатҳои байниҳамдигариро миёни худ ва ҳам нисбат ба тобеон, ҷомеа ва кишвар таҳия мекарданд. Онҳо метавонистанд тасмим гиранд, ки аз аъзои ҷомеа ҳимоят кунанд, дар мушкилиҳо ба ҳамдигар ёрӣ расонанд.

3. Асоси қонунгузорӣ барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои касбии намояндагони касбҳои гуногун (фаъолияти иттифоқҳои касаба) дар давраи исломии давлатдории тоҷикон Муқаррарот (Низомномаҳо) буд, ки ба касбҳои мушаххас бахшида шудаанд. Аз ҷумла, Низомномаҳо дар бораи бофандагон, музадӯзон, устоҳои чармгар ва дигарон буданд. Онҳо аввалин меъёрҳои қонунгузориро тартиб додаанд, ки мавқеияти коргарони касбҳои

алоҳидаро муайян намуда, муносибатҳои байни онҳо, инчунин муносибатҳои ҷомеаро бо намояндагони соҳаҳои ҷудогонаи кишоварзӣ ба танзим медароварданд. Онҳо инчунин мақоми ҳуқуқии устод (халифа), шогирд, муносибат бо ҷомеа ва муштариён, механизмҳои ҳифзи манфиатҳои намояндагони касбҳои мушаххасро муқаррар кардаанд.

4. Дар аморати Бухоро иттифоқҳои касабаи мукаммал вуҷуд доштанд, ки ба фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи марбут ба аъзои иттифоқи худ машғул буданд. Ба ин «иттифоқҳои касаба» раис (сардор) роҳбарӣ мекард. Дар сурати маҳрум шудан аз кор ё муваққатан бекор мондан, намояндаи касб метавонад ба сардор (раис) муроҷиат кунад, ки ӯро ҳамчун узви иттифоқи касаба бо тамоми ашёи зарурӣ таъмин кардааст. Ҳар як иттифоқи касаба роҳҳо ва механизмҳои ҳимояи аъзои худро аз таҷовуз ба манфиатҳои онҳо, кирдорҳои ғайриқонунӣ ё нопурра пардохтани музди меҳнат дошт.

5. Дар асоси таҳқиқоти гузаронида мафҳуми зерини иттифоқи касаба пешниҳод мешавад: «ташкилоти ихтиёрии ҷамъиятӣ, ғайритиҷоратӣ ва корпоративие мебошад, ки шаҳрвандонро вобаста ба манфиатҳои умумиистеҳсолӣ ва касбӣ аз рӯйи хусусияти фаъолияти онҳо муттаҳид намуда, бо мақсади ваколат ва ҳимоят аз ҳуқуқу манфиатҳои иҷтимоию меҳнатӣ ва дигар ҳуқуқу манфиатҳои аъзои худ, инчунин ҳуқуқҳои назорати ҷамъиятӣ бар иҷрои қонунгузории меҳнат таъсис дода мешавад».

6. Бар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти таърифҳои расмии мафҳуми «гуфтушуниди коллективӣ» таърифи муаллиф ба ин мафҳум пешниҳод карда мешавад: «гуфтушуниди коллективӣ» – ин шакли ҳамкорӣ ва равандест, ки ҳадафаш муайян намудани манфиатҳои тарафайн, ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои коллективи меҳнатӣ ва тарафҳои шарикии иҷтимоӣ тавассути бастани шартномаи коллективӣ мебошад».

7. Таърихи ҳаракати иттифоқҳои касабаро дар қаламрави Тоҷикистон ба марҳалаҳои зерин тақсим кардан мумкин аст: 1) пайдоиши ғояҳои таъсиси иттифоқ, таъсиси институти сарварони касбу кор ва табақаҳо, ки ҳадаф аз он ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои намояндагони касбу кор ва табақаҳо буд – аз замонҳои қадим то асрҳои миёна; 2) таъсиси иттиҳодияҳои «ҷавонмандон», «айёрон», «фидоӣ», ки ҳуқуқу манфиатҳои табақаҳои гуногун ва намояндагони ин ҳаракатҳоро ҳимоя менамуданд, инчунин ба вуҷуд омадани муқаррароти динию ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти намояндагони касбҳо; 3) муборизаи коргарони корхонаву фабрикаҳои Хуҷанд ва Конибодом барои ҳуқуқҳои худ (1907-1924); 4) ташаккул ва рушди иттифоқҳои касаба (1925-1991); 5) ташаккули институти муосири иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (1991 - то имрӯз).

8. Қонунгузории иттифоқҳои касаба ҳамчун механизми ҳимояи манфиатҳои қонунии намояндагони касбу кори алоҳида – коргарон ба вуҷуд омад. Дар баробари ташаккул ва рушди низоми қонунгузории меҳнат

қонунгузории иттифоқҳои касаба низ такмил ёфт. Таъсиси давлатдории шуравӣ имкон дод, ки қонунгузории иттифоқҳои касаба дар баробари дигар қонунҳои соҳавӣ ба марҳалаи нави рушди ҳуқуқ бароварда шавад ва ин махсусан бо меъёрҳои назорати ҷамъиятӣ ва давлатӣ бар иҷрои қонунгузории меҳнат иртибот мегирад.

9. Вижагиҳои асосии иттифоқҳои касабаи собиқ Тоҷикистони шуравӣ мисли иттифоқҳои касабаи тамоми Иттиҳоди Шуравӣ ҳизбӣ будан, хусусияти давлатии фаъолият доштан, сервазифавии он мебошад, ки аз умумият ва ба низоми давлатию сиёсии шуравӣ дохил будани онҳо ҳамчун сохтори сафарбарӣ бармеояд. Иттифоқҳои касаба ҳуқуқи ташаббускор будан дар қонунгузорӣ, ширкат дар идоракунии ҷомеа, тарбияи кадрҳо, ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим, таъмини адолати иҷтимоӣ, шароити зарурӣ фароҳам овардан барои фаъолияти коргарон дар риштаҳои иқтисоди миллӣ ва иҷрои вазифаҳои ваколатҳои қонунӣ оид ба идоракунии ҳуқуқии муносибатҳои иҷтимоию мехнатиро доранд. Иттифоқҳои касаба вазифаҳои Вазорати меҳнатро иҷро мекард, меъёрҳои тарифиро таҳия мекард, ба фондҳои суғуртаи иҷтимоӣ роҳбарӣ менамуд, ба аҳолӣ тарбияи идеологӣ медод, кадрҳои ҷавонро омода месохт, чорабиниҳои оммавии фарҳангӣ ва ҷамъиятию сиёсӣ мегузаронд ва ғ. Ҳамаи ин навъи фаъолиятҳо, албатта, зери роҳбарии Ҳизби Коммунист ба амал бароварда мешуд.

10. Дар баробари расидан ба истиқлоли давлатии Тоҷикистон иттифоқҳои касаба ваколатҳои муҳимро (ҳуқуқи ташаббус дар қонунгузорӣ, идоракунии фондҳои суғуртаи иҷтимоӣ, идоракунии корҳои беҳдоштӣ-осойишгоҳӣ ва ғ.) аз даст медиҳанд. Дар баробари ин ба онҳо ваколатҳои нав (ҳуқуқи пешбарии номзадҳо ба вакилӣ, президентӣ, иштирок дар ҷаласаҳои ҳукуматӣ, баёни эроду пешниҳодот оид ба масъалаҳои мавриди баррасӣ) дода шуда, ширкаткунандагони фаъоли таҳияи лоиҳаҳои қонун дар давраи солҳои1991-1996 буданд. Шурои Федератсияи иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон аз рӯйи лоиҳаҳои қонунҳое, ки ҳукумати ҶТ ва дигар мақомоти давлатӣ таҳия карда буданд, инчунин оид ба санадҳои меъёрии дар парлумони ҷумҳурӣ баррасишуда беш аз 300 пешниҳоду эродҳо ворид намуд.

11. Имрӯз иттифоқҳои касаба фаъолияти худро ба куллӣ тағйир дода, барои ҳимояи ҳуқуқҳои қонунии коргарон заминаи ҳуқуқӣ фароҳам оварда, аз дигар вазифаҳое, ки марбут ба онҳо нестанд, канор монданд.

Пас аз қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994) заминаи ҳуқуқӣ барои фаъолияти иттифоқҳои касаба ба вуҷуд оварда шуд, ки онро Конститутсияи ҶТ, Кодекси меҳнати ҶТ, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба», «Дар бораи ҳифзи меҳнат», «Дар бораи шуғли аҳолӣ», «Дар бораи нафақа», «Дар бораи хусусигардонии манзил», «Қонун дар бораи иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғ.

ташкил медоданд. Фаъолияти иттифоқҳои касаба хамчун ташкилоти ҷамъиятӣ бо санадҳои қонунгузорие асос меёбад, ки мақоми ҳуқуқии онро танзим мекунанд. Мутобиқи санадҳои қонунгузории даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон, иттифоқи касаба ваколатдор аст, ки назорати ҷамъиятиро бар риояи қонунгузории меҳнат амалӣ намояд, қоидаҳои «Низомнома дар бораи тафтиш ва бақайдгирии ҳодисаҳои нохуш дар истеҳсолот», «Дар бораи намояндагони афкори умум», «Дар бораи ҳифзи меҳнат дар корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо», «Дар бораи тартиби таъйини ҷазои маъмурӣ барои вайрон кардани қонуну қоидаҳои ҳифзи меҳнат», инчунин барои риоя намудани дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ. Ҳамаи ин ба давлат имкон дод, ки болои ҳифзи меҳнат назорати ҷамъиятӣ ҷорӣ намояд.

12. Дастоварди назарраси иттифоқҳои касаба эътирофи институти шарикии иҷтимоӣ, принсипҳои фаъолияти он, мубрамияти бастани Созишномаи генералӣ аз ҷониби давлат мебошад. Имрӯз иттифоқҳои касаба ба механизмҳои нав, ба монанди институти миёнарав, машваратҳои муштарак, машваратҳои истеҳсолӣ ниёз доранд.

Пас аз таҳлили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи иттифоқҳои касаба муаллиф оид ба такмили он пешниҳодҳои зеринро тавсия мекунад:

- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба» дар таҳрири нави қабул карда шуда, дар он бояд механизмҳои нави назорати ҷамъиятии иттифоқҳои касаба бар иҷрои қонунгузории меҳнат нишон дода шавад. Дар Қонуни мазкур ба мафҳумҳои «корфармо», «корфармо - соҳибмулк», «намояндаи корманд» таърифи дақиқ дода, онҳоро на танҳо бо иттифоқҳои касаба, балки бо дигар ташкилотҳо ҳам бояд алоқаманд намуд;

- имрӯз дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои зиёде амал мекунанд, ки соҳибмулкон, иштирокдорон ва саҳмдорони онҳо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ мебошанд. Таҷрибаи мавҷудаи ҳалли баҳсҳои меҳнатии марбут ба кормандони ташкилотҳои хориҷӣ нишон медихад, ки иттифоқҳои касаба дар ин ташкилотҳо хеле кам таъсис дода мешаванд. Бо мақсади мутобиқ намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба қисми 2 моддаи 9-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, пешниҳод мекунем, ки ба м.3 Қонуни мазкур тағйироти зерин ворид карда шавад:

«Амали Қонуни мазкур, агар дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад, ба ашхоси зерин татбиқ мегардад:

- ба кормандон, аз ҷумла кормандони ташкилотҳои хориҷии дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгиршуда, ки соҳибмулкон, иштирокдорон ё саҳмдоронашон шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ мебошанд;

- ба корфармоён, аз ҷумла корфармоёни ташкилотҳои хориҷии дар қаламрави Тоҷикистон ҷойгиршуда, ки соҳибмулкон, иштирокдорон ё саҳмдоронашон шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ мебошанд.

Бо мақсади мушаххас кардани ҳуқуқҳои иттифоқҳои касаба оид ба татбиқи назорати ҷамъиятӣ бар иҷрои созишномаҳо ва шартномаҳои коллективӣ пешниход карда мешавад, ки ба қисмҳои 1 ва 2 моддаи 20 Қонуни ҶТ «Дар бораи иттифоқҳои касаба» тағйироти зерин ворид карда шавад:

«Моддаи 20. Ҳуқуқҳои иттифоқҳои касаба дар татбиқи назорати ҷамъиятӣ ба раванди иҷрои Шартномаҳои генералӣ, соҳавӣ (тарифӣ), минақавӣ (вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ), шартномаҳои коллективӣ, шартномаҳои мехнатӣ.

1. Иттифоқи касаба ҳуқуқ дорад ба раванди иҷрои Шартномаҳои генералӣ, соҳавӣ (тарифӣ), минтақавӣ (вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ), шартномаҳои коллективӣ, шартномаҳои мехнатӣ назорати ҷамъиятӣ барад.

2. Иттифоқи касаба ҳуқуқ дорад дар сурати риоя накардани шартҳои Шартномаи генералӣ, шартномаи коллективии соҳавӣ (тарифӣ), минтақавӣ (вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ), шартномаи меҳнатӣ, ба ҷониби дигар пешниҳод намояд, ки ҳуқуқвайронкуниҳо бартараф карда шавад ва мурочиат бояд дар муҳлати муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардад.

Бояд зарурати таъсиси институти миёнарав оид ба баҳсҳои меҳнатиро асоснок кард, ки он кори мақомоти судиро аз баррасии ин гуна парвандаҳо хеле сода ва сабук мегардонад. Бо ин мақсад зарур аст, ки Қонун «Дар бораи медиатсия» ё Қонуни махсус «Дар бораи миёнаравӣ дар баҳсҳои меҳнатӣ», ки дар баробари танзими тартиби миёнаравӣ бояд принсипҳои асосии миёнаравӣ – бетарафӣ, сиррӣ, беғаразӣ ба ҳукми қонун дароянд, қабул карда шуда, ашхос ва мақомоте, ки метавонанд ба фаъолияти миёнаравӣ машғул бошанд, нишон дода шаванд.

Бояд тартибу принсипҳои шарикии иҷтимоӣ, принсипи машваратӣ ва раванди гуфтушуниди коллективиро бо мақсади татбиқи фаъолонаи онҳо қонунӣ кард.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳаммияти амалии диссертатсия – ин саҳифаи навест дар фаъолияти иттифоқҳои касаба ва ҷомеа. Дар рисола мақоми иттифоқҳои касаба дар фаъолияти гуногунҷабҳаи давлатӣ равшан муайян карда шудааст.

Арзиши илмии диссертатсияро маводди пешниҳодшуда, далелҳо, хулосаҳо ва тавсияҳое муайян мекунанд, ки метавонанд дар ҷараёни таълим дар мактабҳои олӣ, дар раванди такмили қонунгузорӣ ва ҳифзи ҳуқуқ истифода шаванд.

Муқаррарот ва тавсияҳои дар диссертатсия баёнгардида метавонанд дар амалия, яъне, барои беҳбуди амалисозии қонунгузории меҳнат ва иттифоқҳои касабаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар таҳияи стратегия, консепсия ва барномаҳои давлатӣ, дар фаъолияти ҳаррӯзаи иттифоқҳои касаба истифода шаванд.

Хулосаҳои назарии таҳқиқотро метавон дар пажуҳишҳои илмӣ, дар таълими таърихи ҳуқуқ ва давлат, таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ, таърихи давлат ва ҳуқуқи кишварҳои хориҷӣ, ҳуқуқи меҳнат, ҳуқуқи иттифоқҳои касаба истифода бурд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо сатҳи баланди манбаъҳои илмӣ ва меъёрии ҳуқуқии истифодашуда, корҳои обйективии гузаронидашуда ва анҷомёфта, маълумоти дар он воқеан тасдиқшуда, далелҳои муқоисавӣ-татбиқии мушкилоти асосии таҳқиқот, асоснокии навгонии он ва мазмуни асарҳои муаллифӣ муайян карда мешавад. Хулоса ва тавсияҳои муаллиф ба таҳлили обйективии илмии масъалаҳои ба миён гузошташуда ва амалияи марбути он асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Ихтисос, мавзуъ ва мазмуни таҳқиқоти диссертатсияи илмӣ ба шиносномаи ихтисоси КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ихтисосӣ: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти оид ба ҳуқуқ ва давлат мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии унвонҷӯи дараҷаи илмӣ бо навоварии илмии диссертатсия, муқаррароти барои дифоъ пешниҳодшуда, мақолаҳои илмии ба нашр расондаи муаллиф, инчунин маърузаҳои ӯ дар конференсияҳо, семинарҳо, мизҳои мудаввар тасдиқ мешавад. Таҳқиқоти диссертатсионӣ шахсан аз ҷониби муаллиф анҷом дода шуда, натиҷаҳои он дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст.

Дар рафти таҳқиқот бар асоси вижагиҳои ошкоршудаи таъсис ва рушди иттифоқҳои касаба бори аввал даврабандии ин раванд гузаронида шуд. Муаллиф инчунин ба мафҳумҳои калидие, ки дар доираи мавзуи асосӣ корбурд шудаанд, таърифҳои ба худ хос медиҳад, ки ин саҳми муҳимми муаллиф дар илм маҳсуб меёбад. Бар асоси таҳлили муқоисавии қонунгузорӣ ва амалияи як қатор кишварҳои хориҷии наздику дур, дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Тоҷикистон оид ба масъалаи таҳқиқшаванда камбудиву нуқсон ва ихтилофҳо ошкор гардида, усулҳои бартараф намудани онҳо ва роҳҳои такмили қонунгузорӣ пешниҳод карда шуданд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар шуъбаи таърихи давлат ва ҳуқуқи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва

ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (протоколи № 9 аз 16 декабри соли 2022) таҳия, муҳокима ва барои ҳимоя тавсия шудааст.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли маърузаҳо дар конференсияҳои зерини илмӣ баррасӣ шудаанд:

– Конгресси VI иттифоқҳои касабаи маорифи Туркия. – маърӯза дар мавзуи: «Фаъолият ва дастовардҳои Иттифоқи касабаи кормандони маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Анқара, 2018;

– Конгресси умумиҷаҳонии таҳсилоти байналмилалӣ. – маърӯза дар мавзуи: «Қонунгузорӣ дар соҳаи маориф: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он». – Бангкок, 2019;

– Конференсияи V байналмилалии илмию назариявии «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ», бахшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон дар Академияи ВКД ҶТ. – маърӯза дар мавзуи: «Баъзе масъалаҳои рушди институти иттифоқҳои касаба дар ИДМ». – Душанбе, 2022;

– Семинари байналмилалӣ дар мавзуи «Рушди шарикии иҷтимоӣ дар соҳаи маориф. Маориф дар давраи пандемия». – маърӯза дар мавзуи: «Фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи Иттифоқи касабаи кормандони маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Остона, 2022.

Муаллиф инчунин дар беш аз 10 баррасии илмии байналмилалӣ оид ба вазъият, мушкилоти қонунгузорӣ ва дурнамои рушди фаъолияти иттифоқҳои касаба ширкат варзидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Хулоса, тавсия ва пешниҳодҳои асосии муаллиф дар 16 мақолаи илмӣ инъикос ёфтааст, аз ҷумла, 13 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боби дорои шаш параграф, хулоса ва феҳристи сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 213 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи коркарди он баррасӣ гардида, иртиботи таҳқиқот бо дигар барномаҳо ва мавзуъҳои илмӣ нишон дода шуда, ҳадафҳо, вазифаҳо, обйекти таҳқиқ, предмети таҳқиқ муайян карда шудаанд. Ҳамчунин марҳалаҳои таҳқиқот тавсиф гардида, асосҳои таҷрибавӣ, навгонии илмӣ, арзиши назарӣ ва амалии натиҷаҳои бадастомада инъикос ёфтаанд.

Боби аввали диссертатсия - «**Мафҳум, даврабандӣ ва марҳалаи шуравии рушди ҳуқуқии иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон**» - аз се банд иборат аст. Дар банди якум - «**Институти иттифоқҳои касаба: мафҳум,**

вазифаҳо ва даврабандии таърих» - муаллиф дар асоси таҳлили адабиёти илмӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии мавҷуда мафҳуми иттифоқи касабаро чунин шарҳ медиҳад: «иттифоқи касаба – ин ҷамъияти ихтиёрӣ, ғайритиҷоратӣ, ташкилоти корпоративие мебошад, ки шаҳрвандони аз рӯйи хусусияти фаъолияташон бо манфиатҳои умумии истеҳсолӣ ва касбӣ ба ҳам алоқамандро муттаҳид намуда, бо мақсади намояндагӣ ва ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои иҷтимоӣ, меҳнатӣ ва дигар ҳуқуқу манфиатҳои аъзои он, инчунин ҳуқуқҳои назорати ҷамъиятӣ бар иҷрои қонунгузории меҳнат таъсис ёфтааст. Дар рисола дар натиҷаи таҳқиқ вазифаҳои иттифоқҳои касаба, асосан вазифаҳои намояндагӣ ва ҳуқуқи инсон, чи дар замони шуравӣ ва чи дар замони муосир ошкор карда шудааст. Илова ба ин, дар асар ба «сервазифа» будани иттифоқҳои касабаи Тоҷикистони шуравӣ, давлатикунонӣ ва ба амал баровардани вазифаҳои давлатӣ аз ҷониби ташкилотҳои мазкури ҷамъиятӣ махсус қайд гардидааст. Муаллиф аз усули мавҷудаи даврабандии илмӣ истифода карда, давраҳои ташаккул ва рушди институтҳои иттифоқҳои касабаи Тоҷикистонро муайян кардааст.

Дар банди дуюм - «**Андешаҳо ва институтҳои асосии таърихию ҳуқуқии халқи тоҷик дар бораи ҷамъиятҳои касбӣ ва ба вуҷуд омадани институти иттифоқҳои касаба дар арафаи ташкилёбии Тоҷикистони Шуравӣ**» - нахустин ақидаҳо оид ба зарурати таъсиси ҷамъиятҳои касбӣ, ки аз ҷониби муаллиф ошкор карда шудааст, баррасӣ мегардад. Андешаҳо дар бораи ҷамъиятҳои касбӣ бевосита ба таърихи давлатдории тоҷикон марбут мебошад. Ин ҷамъиятҳои касбӣ, ки аз рӯйи принсипи касбӣ ташкил шуда буданд, аз замонҳои қадим то барпо гардидани Ҳокимияти Шуравӣ дар Тоҷикистон вуҷуд доштанд. Ин ҷо мо, масалан, ҷамъияти бофандагон, саисон, мӯзадузон ва м. ин-ро дар назар дорем. Соҳибкорон ташкилоти махсуси табақавӣ ва сарвари худ - «раъсу-т-туҷҷор»[43] (сардори соҳибкорон -Н.З.)-ро доштанд. Вай тамоми гурӯҳи ҷамъиятиро сардорӣ мекард. Масалан, шаҳри Пайканд, воқеъ дар атрофи Бухоро, шаҳри соҳибкорон («шаҳристони руйин», «мадина-т-туҷҷор»)[44] маҳсуб мешуд. Ин нишонаи волоияти мақом ва худогоҳии ин гурӯҳи иҷтимоӣ аст, ки тавонистааст бо ёрии намояндагони ин касб – аъзои ин гурӯҳ низомеро ба роҳ монад, ки ба фаъолияти бемамониати он, ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои онҳо мусоидат намояд.

Ғайр аз ин, ҳатто дар аҳди қадим ва махсусан дар асрҳои миёна ба истилоҳ Рисола – Низомнома (Муқаррарот) бахшида ба ҳар як касб тавзеъ карда мешуд. Ин Низомнома на танҳо муносибатҳои иҷтимоии марбут ба муносибати байни намояндагони касб, балки муносибатҳо бо ҷомеаро низ

[43] Ноҷӣ М. Фарҳанг ва тамаддуни исломӣ дар қаламрави Сомониён. – Душанбе: ЭР-Граф, 2011. – С. 519.
[44] Наршахӣ М. Таърихи Бухоро. – Душанбе: Дониш, 1979. – С. 20.

танзим мекард. Тибқи ин Низомнома Сардори касб (Раис-З.Н.) интихоб карда мешуд, масъалаҳои таъмин бо кор (ҳарчанд бо равишҳои гуногун) ба танзим дароварда шуда, дар рисолаҳо мақоми қатъии ҳуқуқии намояндагони ин касб, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои онҳо муқаррар мегардид, муносибати устод (халифа) ва шогирд (шогирдпеша), муносибати роҳбар (раиси табақа) нисбат ба намояндагони касбҳои худ ва дигар касбҳо ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ мушаххас карда мешуд.

Инчунин, дар Рисола навъҳои мушаххаси ҷазо барои таҳқир ва амалҳои ғайриқонунӣ нисбат ба косиб муқаррар гардидааст. Сардори касб, тибқи маълумоти устод С. Айнӣ, ин тавр интихоб мешуд: «Одатан барои ҳар як ҷамъият Бобо (оқсақол) интихоб мегардид. Аммо интихобкунандагон устоҳои калон, устоҳо ва фурӯшандагони маҳсулот буданд. Онҳо дар бораи номзадӣ машварат карда, ӯро раиси ҷамъият интихоб менамуданд, аммо пайкорро худи раиси ҷамъият ё оқсақоли ҷамъият таъйин мекард»[45]. Раванди қабул ба ҷамъият низ дар Низомнома (Рисола)-и ҳар як касб муқаррар гардида буд[46].

Бар хилофи иттифоқҳои касабаи муосир, дар ин ҷамъиятҳо пардохти ҳаққи узвият пешбинӣ нашуда буд. Ба ҷойи ин ҷамъоварии маблағ барои татбиқи вазифаи ҳимояи ҳуқуқ бо чанд роҳ амалӣ карда мешуд. Дар баъзе ҷамъиятҳо ба сабаби вайрон намудани қоидаҳои муқаррарнамудаи Низомнома роҳбари ҷамъият узви муҷрими ҷамъиятро барои кирдори «ғайриқонунӣ» ё «нодуруст» (беқоидагӣ)» ба андозаи муайян ҷарима мебаст. Вижагиҳои иттифоқҳои касабаи давраи пешошуравӣ ва махсусан марҳалаи аввали шуравӣ - ин ба таври бенизом (стихиявӣ) ба вуҷуд омадани онҳо, маҳдуд будани доираи касбии онҳо, баъдан – дар мубориза иқтисодию сиёсӣ, ҳизбият, азхуд кардани вазифаҳое, ки ба онҳо, хусусан ба давлатҳо хос набуданд. Бо мурури замон худи таъсисёбӣ ва фаъолияти иттифоқҳои касаба комилан ба ҳадафу вазифаҳои давлатӣ марбут гардид.

Банди севуми боб «**Марҳалаи шуравии рушди институти иттифоқҳои касаба ва қонунгузорӣ дар бораи иттифоқҳои касаба**» номгузорӣ шудааст. Дар он масъалаҳои ба вуҷуд омадани институти иттифоқи касаба дар Русия, таърихи иттифоқҳои касаба то соли 1917 ва баъди барқарор гардидани ҳукумати шуравӣ мавриди пажуҳиш қарор гирифтааст. Баробари барпо гардидани ҳукумати шуравӣ дар Тоҷикистон институти иттифоқҳои касаба дар ин ҷо низ таъсис дода шуд, ки ба он қариб тамоми хусусиятҳои иттифоқҳои касабаи ИҶШС хос буд. Ҳукумати шуравӣ дар иттифоқҳои касаба ташкилкунандагони мехнат, «мактаби

---

[45] Айнӣ С. Ёддоштҳо (чаҳор қисм). Иборат аз як китоб. – Душанбе: Сарредаксияи илмии Энсиклопедияи Миллии Тоҷик. 2009. – С. 437.

[46] Абдулхонов Ф.М. Вазъи ҳуқуқии ҷамъиятҳои касбӣ дар Аморати Бухоро дар охири асри XIX ибтидои асри XX // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – №1(45). – С. 32.

роҳбарӣ», тарбияи кадрҳоро медид, барои иҷрои супоришҳои давлатӣ, таблиғи ғояҳои сохтмони коммунизм ва ғ. тамоми захираҳои иттифоқҳои касабаро ба кор мебурд. Муаллиф вазъи воқеии иттифоқҳои касабаро, ки ба замимаи мақомоти роҳбарикунанда табдил ёфтаанд, таҳқиқ кардааст. Ба ақидаи ӯ, дар ин давра «давлатикунонии» фаъоли ташкилотҳои иттифоқҳои касаба сурат гирифт. Албатта, ба иттифоқҳои касаба ҳуқуқи ташаббускорӣ дар қонунгузорӣ, ба амал баровардани назорати ҷамъиятӣ ва давлатӣ бар иҷрои қонунгузории меҳнат, ҳуқуқи роҳбарӣ ба фонди суғуртаи иҷтимоӣ ва ғ. дода шуда буд. Муаллиф ҳамчунин тамоюли рушди иттифоқҳои касабаи Тоҷикистони Шуравӣ, нақши онро дар ҷомеа, усулҳои ҳалли мушкилоти вазифаҳои иҷтимоию меҳнатӣ, моҳияти онро дар ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои коргарон, дар таҳия ва қабули санадҳои меъёрии қонунӣ ва ташкили механизмҳои ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ ба таври амиқ таҳлил кардааст.

Боби дувуми диссертатсия - «**Мушкилиҳо ва дурнамои такмили танзими ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» -низ аз се банд иборат аст. Дар банди аввали он, ки «**Ташаккул ва рушди танзими ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба дар шароити истиқлоли давлатӣ**» ном дорад, таърихи ташаккул ва рушди иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистони муосирро, ки дар солҳои 90-уми садаи ХХ ҳуқуқҳои зиёди худро аз даст дода, бо вуҷуди ин тавонистаанд ба вазифаҳои марбути худ «баргарданд». баррасӣ менамояд. Имрӯз иттифоқҳои касаба асосан ду вазифаро иҷро мекунанд: намояндагӣ ва ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои аъзои худ. Албатта, дар баробари онҳо дигар вазифаҳоро низ ба таври возеҳ амалӣ мекунанд. Муаллиф дар мисоли қонунгузории Тоҷикистон марҳалаҳои рушди заминаи ҳуқуқии ташаккул ва рушди иттифоқҳои касабаи муосири Тоҷикистонро таҳлил кардааст.

Банди дувуми боб ба масъалаҳои омӯзиш ва азхуд кардани «**таҷрибаи байналмилалии танзими фаъолияти ҳуқуқии иттифоқҳои касаба ва таъсири он ба рушди иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон**» бахшида шудааст. Дар он санадҳои қонунгузории Созмони байналмилалии меҳнат ва раванди татбиқи онҳо дар қонунгузории меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ мешавад. Дар боби мазкур ҳамчунин таҷрибаи фаъолияти ҳам иттифоқҳои касаба ва ҳам як қатор институтҳо, ба монанди гуфтушунидҳои коллективӣ, шартномаҳои коллективӣ, миёнаравӣ (медиатсия) ва принсипҳои он, шарикии иҷтимоӣ дар кишварҳои хориҷӣ, инчунин машваратҳои муштарак баррасӣ карда мешавад. Махсусан ба таҷрибаи Ҷопон дар бобати ҳалли баҳсҳо ва ихтилофҳои меҳнатӣ таваҷҷуҳи вижа дода шудааст. Он чи дар таҷрибаи иттифоқҳои касабаи Ҷопон боиси ҷалби таваҷҷуҳ шудааст, ин он аст, ки на танҳо қонунгузорӣ, балки давлат ва

иттифоқҳои касаба низ ба ҳамкорӣ, ба мутобиқ гардондани манфиатҳои тарафайн, қабули қарорҳои муштарак, ба иштироки коргарон дар муайян кардани муҳимтарин шохисҳои фаъолияти ташкилот, яъне, он чи корхонаҳо ва ташкилотҳои муосири Тоҷикистон танқисӣ мекашанд, тамоюд доранд. Илова бар ин, муаллиф таҳлили муқоисавӣ-татбиқии қонунгузории баъзе кишварҳои ИДМ, мавҷудияти муқарраротимарбут ба принсипҳои асосии шарикии иҷтимоӣ дар онҳо, раванди гуфтушунидҳои коллективӣ ва амали созишномаву шартномаҳои басташударо анҷом додааст. Дар қонунгузории Тоҷикистон тағйироти мусбат ҳам дар муқаррар намудани принсипҳои раванди гуфтушунид ва принсипҳои шарикии иҷтимоӣ ва ҳам дар ҳалли масъалаи мавҷудияти меъёрҳои ҳатмӣ, масъулияти тарафайн дар иҷро накардани онҳо нишон дода мешавад.

Банди севум «**Дурнамои такмили танзими ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» ном дорад. Муаллиф дар он андешаи худро дар бораи зарурати такмил додани на танҳо фаъолияти ҳаррӯзаи иттифоқҳои касаба, балки дар бораи рушди қонунгузорӣ низ асоснок мекунад. Чунонки маълум аст, ҳуқуқ ба иттиҳодияҳо муҳимтарин ҳуқуқи конститутсионии шаҳрвандони Тоҷикистон мебошад, ки дар моддаи 28-и Конститутсия муқаррар шудааст[47]. Ин аз нақш ва аҳаммияти махсуси иттифоқҳои касаба дар ҳаёти иҷтимоии имрӯзаи ҷомеа шаҳодат медиҳад.

Хусусан, қабл аз ҳама, амалӣ сохтани чунин вазифаҳои иттифоқҳои касаба, мисли иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқ, истеҳсолӣ, тарбиявӣ ва байналмилалӣ хеле муҳим аст. Бояд таъкид кард, ки масъалаҳои ҳифзи меҳнат ва ҳуқуқҳои меҳнатии кормандон – ин вазифаи асосӣ яке аз вазифаҳои қонунӣ ва низомномавии на танҳо иттифоқҳои касаба, балки мақомоти давлатӣ мебошад, бино бар ин, танзими қонунгузории ин муносибатҳо бояд бо низом татбиқ шавад.

Дар банди мазкур унвонҷӯ оид ба зарурати такмили ҳамкории миёни мақомоти назоратӣ дар соҳаи меҳнат ва танзими фаъолияти онҳо ишора мекунад, ки ин, албатта, набояд ба ҳуқуқу манфиатҳои коргарон ва корхонаҳо зиён расонад.

Ба ақидаи муаллиф, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҷдиди ҷиддӣ ниёз дорад. Дар он бояд воқеияти замони нав равшантар инъикос гардад, ба таври мисол, кори фосилавӣ, шаклҳои фосилавии шуғл, кафолатҳои иҷтимоӣ, ҳимояи ҳуқуқҳои чунин коргарон, қонунигардонии кор дар бахши хусусӣ, фароҳам овардани шароити меҳнате, ки корхонаҳо натавонанд фоидаи худ, музди воқеии меҳнат, да-

[47] Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

ромадеро, ки самаранокии ҳимояи ҳуқуқҳои иҷтимоию иқтисодии коргар ба он вобастааст, пинҳон кунанд.

Унвонҷӯ дар масъалаи он ки заминаи қонунгузории фаъолияти ташкилотҳои иттифоқҳои касаба бояд дар якчанд самт рушд кунад, бо дигар муҳаққиқон ҳамфикр аст, аз қабили: иштирок дар такмили механизми дар қонун муқарраргардидаи ҳимояи аъзои фаъолони иттифоқҳои касаба аз табъиз; таҳияи механизми масъулияти корфармоён барои иҷро накардани муносибатҳои шартномавии коллективӣ; ташкили низоми дақиқи назорат бар иҷрои шартномаҳои коллективӣ; дақиқан муайян кардани мавқеи иттифоқи касаба дар низоми шарикии иҷтимоӣ; дақиқан ҷудо кардани вазифаҳо ва доираи масъулияти иттифоқҳои касаба аз маъмурият; қонунӣ кардани механизми самарабахши ҳимояи коргар аз ҷониби иттифоқи касаба дар мавридҳои зарурӣ, бидуни муроҷиати коргар ё хусусан дар сурати муроҷиати кардани ӯ.

Мушкилоти боло аз он шаҳодат медиҳад, ки фаъолияти иттифоқҳои касаба бо ихтилофҳои худ, қонунгузорӣ бо мавҷуд будани камбудиҳо аз ҳам фарқ мекунанд. Аз як тараф, ин ба самаранокии фаъолияти онҳо таъсири манфӣ мерасонад, аз тарафи дигар, худи иттифоқҳои касабаро бояд «зинда» кард. Дар робита ба ин, ҳуқуқи аъзои иттифоқҳои касабаро «дар мавридҳои пешбиникардаи қонун аз амали (беамалии) мақомоти иттифоқҳои касаба шикоят кардан бояд ба ҳукми қонун даровард; ба мақомоти иттифоқҳои касаба бояд ҳуқуқ дод, ки барои ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои аъзои иттифоқҳои касаба ба суд муроҷиат кунанд; бояд имкон фароҳам овард, то муқарраротҳи меъёрии шартномаҳои (созишномаҳои) коллективиро, ки ҳуқуқи шахсони севумро поймол мекунанд, мавриди баҳс қарор диҳад; эътибори шартномаи коллективии ташкилотро нисбат ба кормандоне, ки аз ҷониби агентии шуғли аҳолӣ ба ин ташкилот муваққатан тибқи шартнома оид ба таъмини меҳнати кадрҳо фиристода шудаанд, тавсеа диҳад.

Пешниҳод мегардад, ки барои бартараф намудани камбудиҳо ба қонунгузории меҳнат, инчунин ба Қонун «Дар бораи иттифоқҳои касабаи ҶТ» тағйироти зерин ворид карда шаванд:

1) ба иттифоқҳои касаба ҳуқуқ дода шавад, то дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор ҳуқуқи ташаббуси қонунгузориро дар соҳаи меҳнат ва муносибатҳои марбут ба он таъмин намояд;

2) зербанди 7 банди 1 моддаи 32 Қонун «Дар бораи иттифоқҳои касаба», ки дар он муқаррар шудааст «дар таҳияи қоидаҳои тартиботи меҳнатии дохилии корхона иштирок менамояд», тағйир дода шуда, тибқи пешниҳоди муаллиф банди мазкур дар таҳрири зайл баён карда шавад: «Тартиботи дохилии меҳнат аз тарафи корфармо бо ризояти иттифоқи касаба ё дигар мақомоти намояндагии коргарон» тасдиқ карда мешавад.

Ҳамзамон зарур аст дар доираи қонунгузории амалкунанда, бахусус дар Кодекси мурофиавии шаҳрвандӣ ва дигар қонунҳои мурофиавӣ, масъалаи муҳимми ҳимояи судии ҳуқуқҳои кормандон аз ҷониби иттифоқҳои касаба ҷиддан ҳал карда шавад. Қонунгузор тибқи қисми 3 моддаи 21 Қонуни ҶТ «Дар бораи иттифоқҳои касаба» ҳуқуқ дорад аз номи корманди мақомоти иттифоқи касаба ё намояндаи ӯ ба суд муроҷиат намояд (Қонуни ҶТ дар таҳрири аз 02.01.2020 № 1673) [48]. Ин меъёр ба мақоми иттифоки касаба ҳуқуқ медиҳад бо дархости узви иттифоқи касаба барои ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатии коргар ба суд муроҷиат намояд. Ба андешаи унвонҷӯ, иттифоқи касаба бояд «бо ташаббуси худ» ба суд ва ё мақомоти дигар барои ҳимояи ҳуқуқҳои коргар муроҷиат кунад, гузашта аз ин, чунин ҳуқуқ барои иттиҳоди корфармоён эътироф шудааст.

Муаллиф инчунин масъалаҳои бесамар будани фаъолияти мақомоти иттифоқҳои касаба, зоҳирпарастии онҳоро муфассал таҳлил намуда, дар бораи бемасъулиятии баъзе кормандони иттифоқҳои касаба, мушкилиҳо дар иҷрои шартномаҳои коллективӣ, набудани масъулияти қонунии дигар тарафҳои шарикии иҷтимоӣ ва ғ. махсус қайд мекунад. Барои ҳалли ҳамаҷонибаи камбудиҳои ошкоршуда унвонҷӯ пешниҳод мекунад, ки аз қабули як қатор воситаҳои нави ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои коргарон то азнавсозии амиқи қонунгузории меҳнат ва иттифоқҳои касаба аз равиши системавӣ истифода бурда шавад. Яке аз ин воситаҳо (институтҳо) миёнаравӣ (медиатсия) мебошад, ки дар чандин кишварҳои хориҷӣ бомуваффақият амал мекунад. Ин механизми махсусан самарабахши буҷетиест барои ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ. Институтҳои мазкур инчунин низоми машваратҳои муштаракро дар бар мегиранд, ки дар он намояндагони тарафҳо метавонанд бидуни ёрии беруна дар бораи ҳамаи тағйироту қарорҳои маъмурият пешакӣ мувофиқа кунанд; ҳамчунин институти гуфтушуниди коллективӣ, ки барои иҷрои нақшаҳои бузурги ташкилоту корхонаҳо заминаи мустаҳкам шуда метавонад, гузашта аз ин омили кафолати иловагӣ ва ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои ҳам коргарон ва ҳам корфармоён ва низ давлат мебошад, ки аз он тамоми ҷомеа бурд мекунад.

Пешниҳод мешавад, ки иттифоқҳои касаба бо мақомоти давлатӣ бояд ҳамкориҳои зич дошта бошанд. Дар баробари ин онҳо бояд ҳамеша ифодагари манфиатҳои коргарони одӣ - аъзои иттифоқи касаба бошанд.

[48] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба» аз 2 августи соли 2011, №757 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, м. 611.

ХУЛОСА

Муаллиф масъалаҳои бамиёнгузоштаро амиқ ва пайгирона мавриди баррасӣ қарор дода, ба чунин хулоса омадааст:

1. Пешоҳанги иттифоқи касабаи Тоҷикистонро метавон иттиҳоди кишоварзии ориёиҳо - тоҷикон «нафа» номид, ки дар ин бора дар осори академик Бобоҷон Ғафуров ва асарҳои дигар олимоне, ки ба таҳқиқи таърихи халқи тоҷик машғул гардидаанд, маълумот дода шудааст. **[9–М]**

2. Дар асрҳои миёна асосҳои меъёрии ҳимояи намояндагони касбҳои алоҳида ташаккул ёфта, дар рисолаҳо (низомномаҳо) инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла, доир ба касбҳои мушахас, монанди бофандагӣ, мӯзадӯзӣ, чармгарӣ ва ғ. Рисолаҳо эҷод шуда буданд. Рисолаҳои зикршуда санад-муқаррароти хосе буданд, ки ҳам хусусиятҳои умумӣ ва ҳам хусусиятҳои сирф инфиродӣ доштанд ва ба касби мушаххас, вижагиҳои муносибатҳои байни соҳибони ин ё он касб бахшида шудаанд. Дар рисолаҳо инчунин масъалаҳои дигари ҳаётии намояндагони касбу кори гуногун - шароити ташкили онҳо, мавқеи коргарон, танзими муносибатҳои байни онҳо, инчунин муносибатҳо бо намояндагони ҳунарҳои инфиродӣ, бо ҷомеа, ҳуқуқу уҳдадориҳои сарварони касбӣ ва ғ. ҳаллу фасл мешуданд. **[7-М]**

Дар ин рисолаҳо мавқеи ҳуқуқии устод (халифа) ва шогирд мустаҳкам карда шуда, муносибат бо ҷомеа ва муштариён шарҳ, механизмҳои ҳимояи манфиатҳои намояндагони касбҳои мушаххас тафсир ёфтаанд. Ҳамин тавр, дар рисолаҳо фаъолияти намояндагони касбҳои гуногун ҳамаҷониба ба танзим дароварда шуда, дар онҳо роҳҳои ҳавасмандгардонӣ ва инчунин муҷозотҳои гуногун пешбинӣ шудаанд. Бояд таъйид кард, ки дар ҷомеаи тоҷик ҳанӯз дар замонҳои қадим ва дар асрҳои миёна барои ба вуҷуд омадани механизмҳо ва ташкилотҳое, ки вазифаашон ба мақомоти муосири ҳимояи коргарон ва меҳнати онҳо - иттифоқҳои касаба шабоҳат доштанд, шароит фароҳам оварда шуда буд. **[2–М]**

3. Дар Тоҷикистони таърихӣ, инчунин дар тамоми Шарқ, бори нахуст андешаҳои иттифоқи касаба дар шакли ҷамъиятҳои касбӣ, аз ҷумла косибони шаҳрнишин - «ҷавонмандон» таҷассум ёфтаанд, ки барои худ меъёрҳои муносибатҳои байнияқдигариро нисбат ба тобеон, нисбат ба занон, кӯдакон, ҷомеа, кишвар кор карда баромадаанд. Онҳо метавонистанд барои ҳимоят аз касе бо ҳам тасмим гиранд, дар мушкилиҳо ба ҳамдигар ёрӣ расонанд. **[7–М]**

4. Таърихи рушди институти иттифоқҳои касабаи Тоҷикистонро метавон ба марҳалаҳои зерин тақсим кард: марҳалаи I – аз замонҳои қадим то асрҳои миёна: ба вуҷуд омадани ғояҳои ташкили иттифоқ, инчунин ташаккул ва инкишофи ҳуқуқи табақавӣ-имтиёзҳо. Ин «қонунгузорӣ» ба ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои намояндагони табақаҳои алоҳида - касбҳо нигаронида шуда буд; марҳалаи II – асрҳои миёна: таъсиси иттиҳодияҳои «ҷавон-

мандон», «айёрон», «фидоӣ», ки ҳуқуқу манфиатҳои табақаҳои гуногун ва намояндагони ин ҳаракатҳоро ҳимоя менамуданд, инчунин ба вуҷуд омадани рисола бахшида ба касбҳо; марҳалаи III – 1907-1917: таҷрибаи муборизаи коргарони корхонаву фабрикаҳои Хуҷанд ва Конибодом барои ҳуқуқҳои худ; марҳалаи IV – 1918-1991: давраи шуравии ташаккул ва рушди иттифоқҳои касаба; ва марҳалаи V – 1991 - то имрӯз: ташаккул ва рушди иттифоқҳои касабаи муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. **[11–М]**

5. Институти иттифоқҳои касаба таърихи ғании ғояҳо ва механизмҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дошта бошад ҳам, дар замони нав ва навтарин бо ғояҳои ғарбию шуравӣ, ки дар асоси онҳо институти муосири иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон таъсис ёфт, боз ҳам ғанитар гардид. **[2–М]; [7–М]**

6. Низоми муосири ҳуқуқии Тоҷикистон қонунгузории шуравиро дар бораи иттифоқҳои касаба тадриҷан ба мерос гирифт. Қонунгузории иттифоқҳои касаба ҳамчун механизми ҳимояи манфиатҳои қонунии коргарон ба вуҷуд омад. Бо ташаккул ва рушд ёфтани низоми қонунгузории меҳнат дар соҳаи ҳуқуқу манфиатҳои аъзои иттифоқҳои касаба он ба талаботи ҷомеа торафт бештар мутобиқ мегардид. Ғояи ба марҳалаи коммунистии рушди ҷомеа гузаштани давлат, ки дар замони шуравӣ васеъ паҳн шуда буд, имкон дод, то қонунгузории иттифоқҳои касаба баробари дигар қонунҳои соҳавӣ ба саҳнаи ҳуқуқиву сиёсӣ ворид карда шавад. Ин қонунгузорӣ назорати ҷамъиятиро ба ҳимояи манфиатҳои қонунии коргарони соҳаҳои гуногун эълон кард. Иттифоқҳои касаба ҳуқуқи ташаббуси қонунгузориро соҳиб шуданд, ки ин онҳоро ба унсури фаъоли низоми сиёсии ҷомеа табдил дод. Ба иттифоқҳои касабаи шуравӣ ваколатҳои васеъ, асосан вазифаҳое дода шуданд, ки аз вазифаҳои асосиашон барнамеомад. **[5–М]**

Иттифоқҳои касаба дар замони шуравӣ хусусияти ҳизбӣ гирифта, зери назорати ҳизби ҳоким фаъолият мекарданд, хусусияти давлатӣ пайдо карда, вазифахои давлатиро дар соҳаи иҷтимоию фарҳангӣ амалӣ месохтанд. Онҳо аз болои меҳнати коргар назорати давлатӣ ва ҷамъиятӣ мебурданд, буҷети сугуртаи иҷтимоиро идора мекарданд ва ғ. **[5–М]**

7. Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ иштироки иттифоқҳои касаба дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ бо моддаи 9-и Қонун «Дар бораи иттифоқҳои касаба, ҳуқуқ ва кафолатҳои фаъолияти онҳо» танзим карда мешуд. Қонунгузории муосир ҳифзи манфиатҳои қонунии коргаронро тибқи санадҳои меъёрӣ эътироф намуда, татбиқи ин ваколатҳоро ба иттифоқҳои касаба чи дар дохили кишвар ва чи дар берун аз он вогузор мекунад. **[8–М]**

8. Иттифоқҳои касаба аз рӯзи ба даст овардани мустақилияти давлатдорӣ соҳибистиқлолии худро эълон карданд, вале ба татбиқи вазифаҳои давлатӣ идома доданд. Имрӯз иттифоқҳои касабаи

Тоҷикистон дар масъалаҳои сиёсӣ, интихобот ва ғайра фаъол буда, ҳуқуқ доранд номзадҳо ба президент, ба вакилиро пешниҳод намоянд, дар ҷаласаҳои ҳукуматӣ мунтазам иштирок кунанд, аз рӯйи масъалаҳои мухокимашаванда эроду тавсияҳо баён кунанд. Намояндагони Федератсияи иттифоқҳои касаба ба таври доимӣ дар ҳайати комиссияҳои ҳукумати ҷумҳурӣ амал мекунанд. Ба тариқи мисол, иттифоқҳои касаба дар ибтидои фаъолияти мустақилонаи худ дар кори комиссияи давлатии ба муомилот баровардани пули миллӣ фаъолона иштирок намуданд. **[10–М]**

Дар давраи солҳои 1991-1996 Шурои Федератсияи иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон ба лоиҳаи қонунҳое, ки ҳукумати ҶТ ва мақомоти дигари давлатӣ тартиб додаанд, инчунин ба санадҳои меъёрие, ки дар парлумони ҷумҳурӣ баррасӣ шудаанд, зиёда аз 300 пешниҳоду эродхо тавсия кардааст. Аз ҷумла, бо ташаббуси Федератсия лоиҳаи қонунҳои зерин қабул карда шуд: «Дар бораи иттифоқҳои касаба, ҳуқуқҳо ва кафолатҳои фаъолияти онҳо», « Дар бораи шарикии иҷтимоӣ, созишномаҳо ва шартномаҳои коллективӣ», «Дар бораи ҳифзи меҳнат», «Дар бораи индексатсияи даромадҳои аҳолӣ бо дарназардошти афзоиши нархи молҳои истеъмолӣ ва хизматрасонӣ» ва ғ.

Дар давраи аз моҳи майи соли 1996 то моҳи июни соли 1998 иттифоқҳои касаба дар баррасии зиёда аз 100 лоиҳаи қонун ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намуданд, ки аз он 75 лоиҳа мақоми қонуну санадҳои меъёриро касб карданд. **[8–М]**

9. Иттифоқҳои касаба фаъолияти худро ба куллӣ тағйир дода, барои ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии меҳнаткашон заминаи қонунӣ ба вуҷуд оварданд. Пас аз қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1994 заминаи ҳуқуқии фаъолияти иттифоқҳои касаба фароҳам омад. Мавқеи иттифоқҳои касаба дар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шуғли аҳолӣ», «Дар бораи нафақа», «Дар бораи хусусигардонии манзил» низ инъикос ёфтааст. Мутахассисони иттифоқҳои касаба аз рӯйи лоиҳаи қонун «Дар бораи пардохти музди меҳнат», «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагон» низ пешниҳодҳо карданд. **[14–М]; [6–М]**

Дастоварди дигари мутахассисони иттифоқҳои касаба ба таври даврӣ бастани Созишномаи генералӣ мебошад. Давлат тавонист назорати ҷамъиятиро бар ҳифзи меҳнат нигоҳ дорад. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи меҳнат», ки соли 1991 қабул шудааст, Низомнома дар бораи санҷиш ва бақайдгирии ҳодисаҳои нохуш дар истеҳсолот, дар бораи ҳифзи меҳнат дар корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо, дар бораи тафтиши меҳнат тартиби додани ҷазои маъмурӣ барои қонуншиканӣ ва вайрон кардани қоидаҳои муҳофизати меҳнат ва ғ. қабул ва тасдиқ карда шуд.

Дар солҳои истиқлол барои кишвар аз ҳама мушкилтар масъалаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва дарёфти ҷойҳои кори муносиб ва бо ҷойи кор таъмин намудани ҷавонону занон буд. Мушкилоти дигар аз ҷониби ҳукумат ва корфармоён риоя накардани бандҳои Созишномаи генералӣ, инчунин риоя накардани бандҳои шартномаҳои соҳавӣ ва шартномаҳои коллективӣ буд. Кормандони иттифоқҳои касаба ба Парлумон дар бораи қабули қонунҳои нав пешниҳодҳои муфид тавсия карданд. Соли 1997 Ҳукумати ҷумҳурӣ Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул кард, ки он дар фаъолияти минбаъдаи иттифоқҳои касаба нақши муҳим бозид. **[8–М]; [6–М]**

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсия марбут ба вижагиҳои фаъолияти иттифоқҳои касаба ва меъёрҳои ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти онҳо пешниҳоду тавсияҳои зерини илмию амалӣ дода мешавад:

- иттифоқҳои касабаро зарур аст, ки оид ба амалӣ сохтани шарикии иҷтимоӣ бо корфармоён ва давлат тавассути таҳкими мавқеи худ дар гуфтушунидҳо ва ҳангоми бастани шартномаи коллективӣ чораҳои воқеӣ андешанд; **[16–М]**

- бояд бо шарикон дар бораи ҷорӣ намудан ва татбиқ кардани чунин муқаррароти трипартизм (ҳамкории иҷтимоии сеҷонибаи коргарон, соҳибкорон ва давлат) дар шарикии иҷтимоӣ, ки он коргарро шарики идора ва тақсими даромади корхона гардонад, муносибатҳои сармоя ва меҳнатро ҳамоҳанг созад, ки ин боиси масъулиятшиносии коргарон дар рушди корхона мегардад, муколама оғоз кардан лозим аст; зарур аст амсилаи (модели) корпоратизме, ки манфиатҳои баландтарини ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои меҳнатиро дар бар гирад, ки ин барои амиқтар омӯхтан ва дарки муҳити институтсионалии ташаккули муносибатҳои мазкур ва ҳамоҳангсозии манфиатҳои шарикони иҷтимоӣ имконият фароҳам меорад, татбиқ карда шавад. Бо ин мақсад бояд ба Кодекси меҳнат тағйирот ворид намуд , инчунин тадбирҳои мушаххаси масъулияти тарафайн барои иҷро накардан ё ба таври номатлуб иҷро кардани уҳдадориҳои муқаррааргардида дар шартномаҳои басташуда, аз ҷумла уҳдадории иштироки тарафайн дар чорабиниҳои шарикии иҷтимоӣ, машваратҳо, раванди гуфтушунидҳо, муҳокимаҳо ва бастани созишномаҳо нишон дода шавад; **[12–М]; [8–М]**

- заминаҳои ҳуқуқии ворид сохтани институти миёнарав дар ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ таҳким дода шуда, миёнаравиро дар марҳалаи чи тосудӣ ва чи баррасии судии баҳсҳои меҳнатӣ бояд фаъолтар истифода кард. Бо ин мақсад зарур аст, ки Қонун « Дар бораи медиатсия» қабул карда шавад, ки дар он баробари танзими тартиби миёнаравӣ принсипҳои асосии

миёнаравӣ, ба монанди бетарафӣ, сиррӣ, беғаразӣ ба ҳукми қонун дароянд, ашхос ва мақомоте, ки метавонанд бо фаъолияти миёнаравӣ машғул гарданд, нишон дода шаванд. Таҳлилҳо нишон дод, ки дар баъзе кишварҳо намояндагони мақомоти давлатӣ метавонанд ба сифати миёнарав баромад кунанд, дар кишварҳои дигар рӯйхати миёнаравҳо, намояндагони иттифоқҳои касаба ва иттиҳодияҳои корфармоён, дар давлатҳои севум номзаде, ки ба тарафҳои баҳс мувофиқ бошад, миёнарав шуда метавонад. Ғайр аз ин, кишварҳое ҳаст, ки дар онҳо тартиби миёнаравӣ ҳатмист ва кишварҳое ҳаст, ки дар онҳо норозигӣ бо пешниҳоди миёнарав боиси дахолат ба раванди Парлумон мегардад. Ҳамин тариқ, дунё таҷрибаи арзишманд оид ба тартиби миёнаравӣ дар баҳсҳои меҳнатиро дорад, ки Тоҷикистон онро метавонад вобаста ба шароит ва манфиатҳои худ истифода барад; **[8–М]; [10–М]**

- пешниҳод мешавад, ки ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои меҳнатии кормандон ва аъзои оилаи онҳо (яъне, ба кор қабул кардан, беасос саркашӣ кардан аз қабул ба кор, беасос аз кор озод кардан, рушди бозори меҳнат ва ғ.) тавассути муайян намудани мафҳумҳои «коргар» «намояндаи коргар», «корфармо» ва ғ. таҳким дода шавад; **[6–М]**

- институти намояндагии иттифоқҳои касабаро дар сохторҳои идоракунии корхонаю мақомот барои мусоидат намудан ба раванди гуфтушуниди шарикони иҷтимоӣ таҳия ва татбиқ кардан лозим аст, инчунин ба иҷрои воқеии бандҳои шартномаҳои генералӣ ё коллективии тарафайн ноил шудан зарур аст; **[16–М]**

- барои ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои кормандон дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, суд ва дигар мақомоти давлатӣ бояд назорат ҷорӣ намуд;

- амсилаи (модели) корпоративиро, ки манфиатҳои ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои меҳнатиро ба ҳадди аксар фаро мегирад, бояд татбиқ кард, зеро он барои беҳтар дарк кардани муҳити институтсионалии ташаккули ин муносибатҳо ва ҳамоҳангсозии манфиатҳои шарикони иҷтимоӣ имкон медиҳад. Бо ин мақсад ба Кодекси меҳнат тағйироти зарурӣ ворид карда, тарафҳоро вазифадор созад, ки дар ҳамаи чорабиниҳо оид ба шарикии иҷтимоӣ, машваратҳо, гуфтушунидҳо, муҳокима ва бастани созишномаҳо ширкат варзанд, дар сурати иҷро накардан ё ба таври бояду шояд иҷро накардани уҳдадориҳои тарафайн чораҳои мушаххаси ҷавобгарӣ пешбинӣ карда шавад; **[16–М]**

- пешниҳод мешавад, ки таҷрибаи гузарондани машваратҳои муштараки байни корфармоён ва иттифоқҳои касаба оид ба баҳсҳо ё мушкилоти бамиёномада (таҷрибаи Ҷопон) қабл аз шиддат ёфтани онҳо ва муроҷиат ба суд ё мақоми дигаре, ки баҳсҳои муносибатҳои меҳнатӣ ё корпартоиро баррасӣ мекунад, татбиқ карда шавад. Аз татбиқи низоми машваратҳои муштарак, ки ҳадафи онҳо муҳокимаи тамоми масъалаҳои вобаста ба идоракунӣ,

истеҳсолот, тақсимоти даромад, коҳиш додани ихтилофҳои мехнатӣ, ба даст овардани созиш ва ҳамфикрӣ, инчунин ҳамоҳангсозии амали иштирокдорони муносибатҳои меҳнатӣ мебошад, ки аз он метавонанд корфармоён, коргарон, давлат ва ҷомеа нафъ бардоранд; **[11–М]; [12–М]**

- бояд заминаи ҳуқуқӣ барои самтгирии ташкилотҳо, корхонаҳо ва ширкатҳо, инчунин корфармоён, коргарон, давлат ва иттифоқҳои касаба барои иштирок дар асоси созиш дар тақсими даромад, қабули қарорҳо бо дарназардошти манфиати ҳар як тараф, ҳамдилӣ ва ҳамоҳангии коргарон дар идоракунии корхона фароҳам оварда шавад. **[4–М]; [8–М]**

ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1–М]. Нозакова, З.З. История развития профсоюзов, правозащитная деятельность профсоюзов [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2017. – №3/4 (23-24). – С. 50-59. ISSN 2305-0535

[2–М]. Нозакова, З.З. Таърихи таҳаввули Иттифоқҳои касабаи кормандони маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.З. Нозакова // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2018. – №3 (27). – С. 43-46. ISSN 2305-0535

[3–М]. Нозакова, З.З. Гендерное равенство и его национальный механизм в Республике Таджикистан [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2018. – №4 (28). – С. 124-127. ISSN 2305-0535

[4–М]. Нозакова, З.З. Общественный контроль реализации нормативно-правовых актов как полномочие профсоюзов [Текст] / З.З. Нозакова, Э.Б. Буризода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2019. – №1 (29). – С. 104-110. ISSN 2305-0535

[5–М]. Нозакова, З.З. Становление законодательства о профсоюзах СССР и в Советском Таджикистане 1917-1936 гг. [Текст] / З.З. Нозакова // Академический юридический журнал. – 2020. – №3 (35). – С. 152-158. ISSN 2305-0535

[6–М]. Нозакова, З.З., Умарахунов И.М. Роль профессиональных союзов в защите трудовых прав работников [Текст] / З.З. Нозакова, И.М. Умарахунов // Академический юридический журнал. – 2020. – №4 (36). – С. 110-115. ISSN 2305-0535

[7–М]. Нозакова, З.З. Генезис идей об институте профессиональных союзов в историческом Таджикистане [Текст] / З.З. Нозакова, Э.Б. Буризода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2021. – №3 (39). – С. 133-138. ISSN 2305-0535

[8–М]. Нозакзода, З.З. Совершенствование нормативно-правовых актов профсоюзов в годы государственной независимости [Текст] / З.З. Нозакзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №1 (41). – С. 18-21. ISSN 2305-0535

[9–М]. Нозакзода, З.З. Понятие института профессиональных союзов [Текст] / З.З. Нозакзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №3 (43). – С. 80-84. ISSN 2305-0535

[10–М]. Нозакзода, З.З. Эволюция содержания функции профсоюза в новой и новейшей истории Таджикистана [Текст] / З.З. Нозакзода, Р.С. Одиназода // Академический юридический журнал. – 2022. – №3 (43). – С. 149-154. ISSN 2305-0535

[11–М]. Нозакзода, З.З. Сравнительно-правовой анализ профсоюза и института медиации (посредничество) в трудовых отношениях[Текст] / З.З. Нозакзода, Э.Б. Буризода // Труды Академии МВД РТ. – 2022. – №4 (56). – С. 20-30. ISSN 2412-141X

[12–М]. Нозакзода, З.З. Международный опыт в регулировании института социального партнерства и трипартизма (историко-правовой и сравнительный анализ) // [Текст] / З.З. Нозакзода // Академический юридический журнал. – 2022. – №4 (44). – С. 48-52. ISSN 2305-0535

[13–М]. Нозакзода, З.З. Баъзе масъалаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии таъсиси ҷамъияти «Тарбияи атфол» дар «Таърихи Бухоро»-и Садриддин Айнӣ [Матн] / З.З. Нозакзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2023. – №1 (45). – С. 48-51. ISSN 2305-0535

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ чоп шудаанд:

[14–М]. Нозакова, З.З. Нақши конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бунёди давлати иҷтимоӣ [Текст]. З.З. Нозакова // Материалы республиканской научно-теоретической конференции «Конститутсия, кафолати таъмини ҳуқуқ, озодӣ, манфиатҳои қонунии шахс, давлат ва ҷомеа». – Душанбе, 2016. – С. 106-112.

[15–М]. Нозакзода, З.З. Некоторые проблемы развития института профсоюза в СНГ [Текст] / З.З. Нозакзода // Права человека и глобализация: материалы V-ой международной научно-теоретической конференции, посвященной Дню прав человека // Под общ. ред. д.ю.н., доцента Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан, 2023. – С. 177-183.

[16–М]. Нозакзода, З.З. Шарикии иҷтимоӣ: мафҳум, субъектҳо ва таҷрибаи байналмилалӣ[Матн] / З.З. Нозакзода // Маҷмуаи маводи II-умин конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илм ва амалияи ҳуқуқшиносӣ» бахшида ба Рӯзи илми тоҷик. – Душанбе, 2023. – С. 161-167.

АННОТАЦИЯ
к диссертации Нозакзода Зулхия Загирдавлат на тему: «Институт профессиональных союзов в Таджикистане (историко-правовое и сравнительно - правовое исследование)» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история государства и права; история учений о праве и государстве

Ключевые слова: право, история права и государства, законодательство, институт профсоюзов, периодизация, трактаты-положения о профессиях, раис - глава профессионального общества, защита прав и интересов, социальное партнерство, Генеральное соглашение, трудовой договор, институт посредничества (медиация), коллективные переговоры, государство.

Основными целями исследования являются: изучение общественных отношений, связанных с историей формирования и развития профессиональных союзов и их деятельность в Таджикистане, разработка на основе этого предложений по использованию историко-правового опыта деятельности профсоюзов в современных условиях; рекомендации по совершенствованию законодательства о профессиональных союзах в Республике Таджикистан.

Настоящая диссертация является первым комплексным исследованием, посвященным анализу процесса возникновения и развития института профессиональных союзов в Таджикистане. Причем главное внимание в нем уделено историко-правовому и сравнительно - правовому анализу этого института, что значительно увеличивает его ценность.

Методологическая основа исследования состоит из совокупности средств и научных методов разработки выбранной диссертационной темы. В исследовании используются как общенаучные методы - теория познания и её всеобщие законы, а также универсальный метод диалектики с её парными категориями. Кроме того, логический метод вместе с важнейшими его научными средствами такими как анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнение, аналогия и абстракция в работе использованы также статистический, сравнительно-сопоставительный, формально-правовой, а также историко-правовые методы анализа правовой действительности, касающиеся исследуемой темы.

В работе широко использовались различные научные концепции и наработки в сфере действия института профсоюзов, законодательства и практики его функционирования в Таджикистане.

Рассматриваются такие вопросы, как история появления и развития профессиональных обществ, особенности их развития в советский и современный периоды, а также международный опыт в деятельности данного института в ряде стран ближнего и дальнего зарубежья.

В диссертации конкретизированы основы правовой политики в сфере защиты прав работников, общественного контроля за трудовым законодательством, социального партнерства, конституционные основы, национальные и международные правовые акты, а также механизмы защиты и обеспечения прав и интересов членов профсоюзов в Республике Таджикистан.

Результаты диссертационного исследования могут быть использованы в процессе научных исследований, преподавания юридических наук и спецкурсов по истории государства и права, трудовому законодательству, а также по профсоюзному праву. Выводы автора могут быть применены в системе государственного управления, при налаживании социального партнерства, в деятельности профсоюзов в РТ, в формировании культуры охраны и защиты прав и интересов всех работников народного хозяйства.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Нозакзода Зулҳия Зағирдавлат таҳти унвони «Институти иттифоқҳои касаба дар Тоҷикистон: (таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Калидвожаҳо: ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқ, қонунгузорӣ, институти иттифоқи касаба, даврабандӣ, рисола-низомнома оид ба касбҳо, раиси ҷамъиятҳои касбӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳо, шарикии иҷтимоӣ, Созишномаи генералӣ, шартномаи коллективӣ, падидаи миёнарав (медиатсия), гуфтушуниди коллективӣ, давлат.

Мақсадҳои асосии таҳқиқот: омӯзиши муносибатҳои ҷамъиятии бо таърихи пайдоиш ва рушди итифоқҳои касаба алоқаманд ва фаъолияти онҳо дар Тоҷикистон, таҳияи тавсияҳо барои истифодаи таҷрибаи таърихӣ-ҳуқуқии фаъолияти онҳодар шароити муосир; пешниҳод барои такомули қонунгузорӣ оид ба иттифоқҳои касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Диссертатсияи мазкур аввалин таҳқиқоти маҷмуӣ дар мавзуи: «Институти иттифоқи касаба дар Тоҷикистон: (таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ)» мебошад.

Асосҳои методологии таҳқиқот аз маҷмуи восита ва усулҳои илмии таҳияи мавзуи интихобшуда иборат аст. Дар таҳқиқот ба сифати усулҳои умумӣ назарияи маърифат ва қонуниятҳои асосии он, усули диалектика бо категорияҳоли ҷуфти он истифода мегардад. Ғайр аз ин усули мантиқӣ, якҷоя бо воситаҳои асосии он таҳлил, синтез, индуктсия, дедуктсия, муқоиса, абстрактсия дар таҳлили мавзуъ васеъ истифода шудаанд. Инчунин дар таҳқиқот усулҳои оморӣ, муқоисави ҳуқуқӣ, шаклӣ-ҳуқуқӣ ва усули таърихӣ-ҳуқуқии омузиши воқеияти ҳуқуқии алоқаманд бо мавзуъ истифода мешаванд.

Дар рисола консепсияҳо ва дастовардҳои илмӣ дар самти амали институти иттифоқи касаба, қонунгузорӣ ва таҷрибати амалии он дар Тоҷикистон васеъ истифода шудаанд. Инчунин усулҳои илмии даврабандӣ ва муайян намудани махсусияти рушди институти мазкур дар марҳилаҳои гуногуни рушди он истифода шудаанд.

Дар рисола масоили таърихи пайдоиш ва рушди ҷамъиятҳои касбӣ, хусусиёти рушди онҳо дар марҳилаи шуравӣ ва муосири тоҷикон, инчунин таҷрибаи байналмилалии фаъолияти ниҳоди мазкур дар як қатор давлатҳои ҳамсояи дуру наздик мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Дар рисола асосҳои сиёсати ҳуқуқӣ дар самти ҳимояи ҳуқуқи кормандон, назорати ҷамъиятии қонунгузории меҳнат, шарикии иҷтимоӣ, асосҳои конститутсионӣ, санадҳои меърии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ, инчунин механизмҳои ҳимоя ва ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои аъзои иттифоқи касаба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуданд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад дар таҳқиқоти илмӣ, таълими як қатор фанҳо ва курсҳои махсуси ҳуқуқӣ аз таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон, ҳуқуқ ва қонунгузории меҳнат, ҳуқуқи иттифоқи касаба истифода шавад. Инчунин хулосаҳои онро дар низоми идоракунии давлатӣ, шарикии иҷтимоӣ, фаъолияти иттифоқҳои касаба дар ҶТ, дар ташаккули фарҳанги ҳимоя ва ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои кулли кормандони хоҷагии халқ истифода намуд.

ANNOTATION
to the dissertation of Nozakzoda Zulkhiya Zagirdavlat on the topic: «Institute of trade unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)» for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 - Theory and history of state and law; history of the doctrines of law and the state

Key words: law, statehood, history of law and state, institute of trade unions, legislation, periodization, treatises-statutes on professions, rais - the head of a professional society, protection of rights and interests, social partnership, General agreement, employment contract, institution of mediation (mediation) , collective bargaining, state, society.

The main objectives of the study are: the study of social relations related to the history of the formation and development of trade unions and their activities in Tajikistan, the development on the basis of this proposals for the use of historical and legal experience of trade unions in modern conditions; recommendations for improving the legislation on trade unions in the Republic of Tajikistan.

This dissertation is the first comprehensive study on the topic «The Institute of Trade Unions in Tajikistan: (historical-legal and comparative-legal research)».

The methodological basis of the research consists of a set of tools and scientific methods, the development of the chosen dissertation topic. In the study, the theory of knowledge and its universal laws, as well as the universal method of dialectics with its paired categories, are used as general scientific methods. In addition, the logical method, together with its most important scientific means of analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, analogy and abstraction, are also widely used to illuminate the research topic.

Also, the work uses statistical, structural-functional, comparative-comparative, formal-legal, as well as historical-legal methods of analyzing legal reality related to the topic under study.

The work widely used the existing scientific concepts and developments in the field of the institution of trade unions, legislation and practice of its functioning in Tajikistan. Scientific methods of periodization and determination of the features of the development of this institution in different periods of its development were also used.

The paper defines the foundations of legal policy in the field of protecting the rights of workers, public control over labor legislation, social partnership, constitutional foundations, national and international legal acts, as well as mechanisms for protecting and ensuring the rights and interests of trade union members in the Republic of Tajikistan.

The results of the dissertation research can be used in the process of scientific research, teaching of legal sciences (theory of state and law, human rights, history of state and law, labor law) and special courses on labor legislation, as well as on trade union law. The results of the study can be applied in the system of public administration, social partnership, the activities of trade unions in the Republic of Tajikistan, in the formation of a culture of protection and protection of the rights and interests of all workers in the national economy.

Ба чоп __.07.2023 иҷозат дода шуд. Андозаи $60x84^{1}/_{16}$.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Ҷузъи чопии шартӣ 3,75.
Теъдоди нашр ___ нусха. Супориши №___.